

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

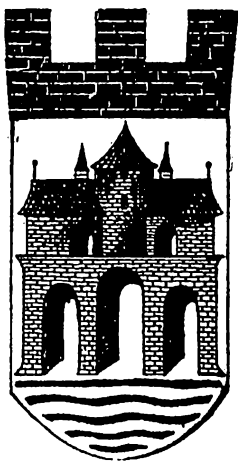
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

10 Hefte.

SØNDERBORG

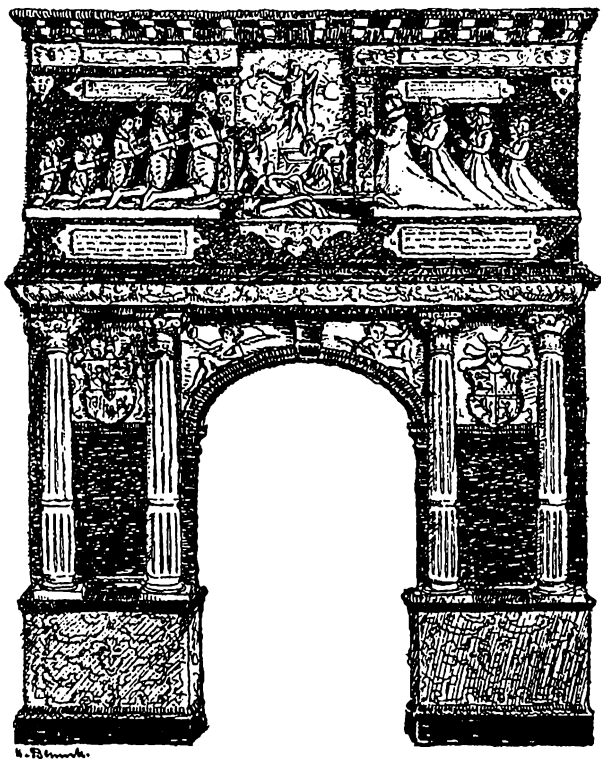
Gamle Minder og Smaatræk af Byens Historie

Af J. RABEN

Indholdsfortegnelse:

Hertug Hans d. Y.s „Fadder-Bog“	Side 7
Den gamle Sct. Nicolajkirke i Sønderborg	„ 23
Et Bykort fra 1809	„ 25
Hvor laa Tingstedet i Sønderborg?	„ 31
En Gemme fra Als	„ 35
Ernst Günthers Palæ	„ 40
Den præjsiske Fæstning Sønderborg—Dybbøl	„ 43
En Russergrav paa Sønderborg Kirkegaard	„ 47
Sønderborgs gamle Raadhus, nedbrudt 1933	„ 49
Sønderborgs Borgmestre fra 1540—1935	„ 60
Udtog af Sønderborgs gamle Bødeprotokoller	„ 64
Bombardementet den 2.—3. April 1864	„ 69
Drenge-Borgerskolens Fugleskydning	„ 75
Sagn — Overtro — Fortælling	„ 78
Kan Als være „Nerthus-Øen“?	„ 93

Indgangen til Gravkapellet paa Sønderborg Slot.

Hertug Hans d. Y.s „Fadder-Bog“.

Hertug Hans d. Y. af Sønderborg, Kong Kristian III.s yngste Søn, født den 25. Marts 1545 paa Koldinghus, var i første Ægteskab gift med Fyrstinde Elisabeth af Braunschweig-Grubenhagen. Dette Ægteskab velsignedes med fjorten Børn. Hertuginde Elisabeth døde den 11. Februar 1586. Hendes Lig blev bisat i det fyrstelige Gravkapel paa Sønderborg Slot og Hertug Hans lod kort derefter rejse det pragtfulde Marmorepitaf, som nu danner Indgangen fra Slotskirken til Gravkapellet. Paa dette Epitaf ser man Hertugen og Hertuginde med de fjorten Børn, 8 Sønner og 6 Døtre, knælende for den opstandne Kristus. Disse Børn er:

1. Dorothea, født den 16. Oktober 1569, formælet 1589 med Hertug Friedrich af Liegnitz, død i Liegnitz den 5. Juni 1593.

2. Christian, født den 26. November 1570, død den 14. Juni 1633. Han arvede Ærø efter Faderens Død, 1622. Hans Kiste staaer i Nordborg Kirke.

3. Ernst, født den 17. Januar 1572, faldt den 26. Oktober 1596 ved Erlau, i Kampen mod Tyrkerne.

4. Alexander, født den 20. Januar 1573, død den 15. Marts 1627, formælet med Fyrstinde

Dorothea af Schwarzburg og Hohenstein. Død 1639. Begge er bisat i Sønderborg Slotskapel. Hertug Alexander fik ved Arvedelingen 1622 Sønderborg.

5. August, født den 26. Juli 1574, han faldt sammen med Broderen i Slaget ved Erlau den 26. Oktober 1596.

6. Maria, født den 22. Avgust 1575, død den 6. December 1640 som Abtisse ved Itzehoe.

7. Johan Adolf, født 17. September 1576, arvede 1622 Nordborg, død paa Nordborg den 21. Februar 1624, bisat paa Sønderborg Slot.

8. Anna, født den 14. Oktober 1577, formælet 1601 med Hertug Bugislaw XIII. af Pommern, død den 19. Februar 1616.

9. Sophia, født 30. Maj 1579, formælet 1607 med Hertug Philip II. af Pommern, død den 3. Juni 1618.

10. Elisabeth, født den 24. September 1580, formælet 1615 med Hertug Bugislaw XIV af Pommern, død den 31. December 1653.

11. Frederik, født den 26. November 1581, død den 22. Juli 1658, bisat i Nordborg. Efter sin Broder Johan Adolfs Død, 1624, overtog han Nordborg, formælet 1) 1627 med Juliane af Sachsen-Lauenborg, død 1630 paa Nordborg. 2) Eleonora af Anhalt Zerbst, død 1681 paa Østerholm.

12. Margrete, født 24. Februar 1583, formælet 1603 med Greve Johan II. af Nassau-Siegen, død den 10. April 1638.

13. Philip, født 15. Marts 1584, død 27. September 1663 paa Glyksborg, formælet 1624 med Sophie Hedvig af Sachsen-Lauenborg. Efter Hans d. Y.s Død arvede Hertug Philip de glyksborgske Arvelande og blev Stifter af den ældre Glyksborgske Linje.

Hertug Hans den Yngere (Efter Maleri paa Brahetrolleborg.)

14. Albrecht, født den 16. April 1585, død den 20. April 1613.

Fadder-Bogen,

»Jahrzeit und Verzeichnis der Fürstlichen Kinder Geuathern« er Titlen paa de haandskrevne Optegnelser over Fadderne ved Daaben af Hertug Hans den Yngeres fjorten Børn af første Ægteskab. Heftet opbevares i Universitetsbiblioteket i Kiel.

Notitserne er, efter Haandskriften at dømme, indført af tre forskellige Personer. Optegnelserne over de første 11 Børn er skrevet af en Hofembedsmand, som maatte fremgaa af Ordene »meines gnädigen Fürsten und Herrn Schwester«. Skriften er kraftig og vistnok skrevet med Skrivepind.

Ved Optegnelsen over de sidste tre Børn er Skriften fin og sirlig og man faar Indtryk af, at den er skrevet med Staalpen.

Fire Notitser paa Omslagets Inderside lader til at være af yngre Dato og er efter Indholdet at dømme, skrevet af en af Hertugens Sønner.

Notitser paa Omslagets Inderside.

»Meine Fraumutter ¹⁾ seligen gedechtnis ist geboren wie man schreibet fufzig, den Donnerstag nach mitfasten.«

»Meine Fraumutter ¹⁾ selige gedechtnis ist gestorben som man schrieb sechs und achtzig den zwelften February in der nacht von zwo uhr zu Osterholm.«

¹⁾ Hertuginde Elisabeth, født 1550, Torsdagen efter Midfaste, død 1586 den 12. Februar paa Østerholm.

»Die Churfürstin ²⁾ ist verscheiden anno funf und achtzich den ersten Oktobris zu abend bald nach sieben uhren.«

»Der Churfürst ³⁾ ist vorcheiden den elften February anno sechs und achtzig zu abend zwischen sechs und sieben Uhren.«

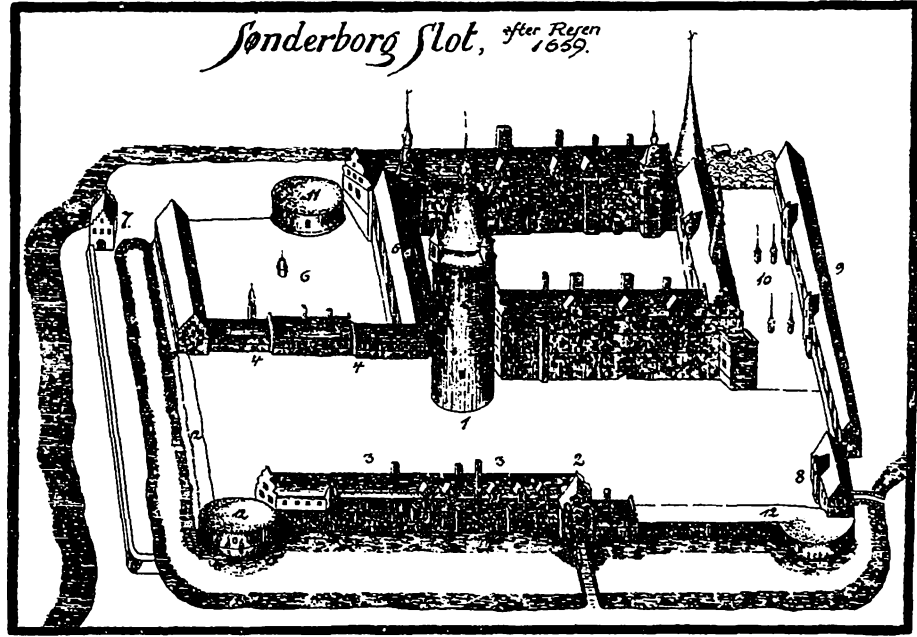
Førstefødte.

Frøken Dorothea er født Anno LXIX (1569) den (det følgende er visket ud) og døbt den XXVI. November. Fadderne vare:

1. Kong Frederik til Danmark.
2. Dronning Dorothea, min naadige Fyrste og Herres Fru Moder.
3. Hertug Johan den Ældre til Holsten.
4. Hertug Julius til Braunschweig.
5. Hertug Wolff til Braunschweig, til Grubenhagen.
6. Hertuginde Dorothea til Lüneburg, min naadige Fyrste og Herres Søster.
7. Hertuginde Margarethe til Münsterberg, Enke, født Hertuginde til Braunschweig (Hertug Julius til Braunschweigs Søster).
8. Hertuginde Clara, født Hertuginde til Braunschweig, er Hertug Philip til Braunschweigs Gemalinde.
9. Fru Magdalene, født til Brandenburg, Hertuginde til Lüneburg, Enke.
10. Peter Oxe, Kongelig Hofmester.
11. Holger Rosenkranz, Rigsraad.
rich Rantzaus Hustru.

²⁾ Kurfyrstinde Anna, Hertug Hans den Y. S Søster, født 1532, gift 1548 med Kurfyrst August af Sachsen, død 1. Oktober 1586 i Dresden, bisat i Domkirken i Freiberg.

³⁾ Kurfyrste August af Sachsen (1553—1586).

Sønderborg Slot, som det saa ud paa
Hertug Hans d. Y:s Tid.

12. Fru Birette Boy, Enke.
13. Fru Christina Rantzau, er Statholder Heinrich Rantzaus Hustru.

Anden.

Hertug Christian er født Anno LXXI (1571) den og døbt den XVI Januar. Fadderne vare:

1. Kurfyrsten af Sachsen.
2. Kurfyrstinden af Sachsen.
3. Hertug Wilhelm til Lauenborg.
4. Hertug Adolf af Holsten.
5. Hertuginde Christiana, født Landgrevinde til Hessen, Hertug Adolfs Gemalinde.
6. Hertuginde Ursula af Mecklenburg, født til Sachsen, Hertug Heinrich af Mecklenburgs efterladte Enke.

A f A d e l e n:

7. Fru Anna Rantzau, salig Ridder, Hr. Johan Rantzaus efterladte Enke.
8. Fru Anna v. Bockvolt, Jasper von Bockvolts Hustru.
9. Fru Dorothea von Ahlefeldt til Rundhof.
10. Moritz Rantzau, Amtmand til Gottorp.
11. Benedix von Ahlefeldt, Amtmand til Tønder.

Tredie.

Hertug Ernst er født Anno LXXII (1572) den og døbt den 12. Februar. Fadderne vare:

1. Lorentz Wensin, Amtmand paa Hansborg.
2. Hans Blom, Amtmand paa Gottorp.
3. Johan von der Wisch til Olpenis.
4. Daniel Rantzau til Søgaard.
5. Asmus Rumohr til Røst.
6. Christoffer von Ahlefeldt til Rundhof.
7. Fru Cathrine von Ahlefeldt til Søgaard, Enke.
8. Bartram Ratlau til Lindau.

9. Fru Birte Sture til Gammelgaard, Enke.
10. Fru Metta Sehested, Amtsforvalterinde til Aabenraa, Enke.

Fjerde.

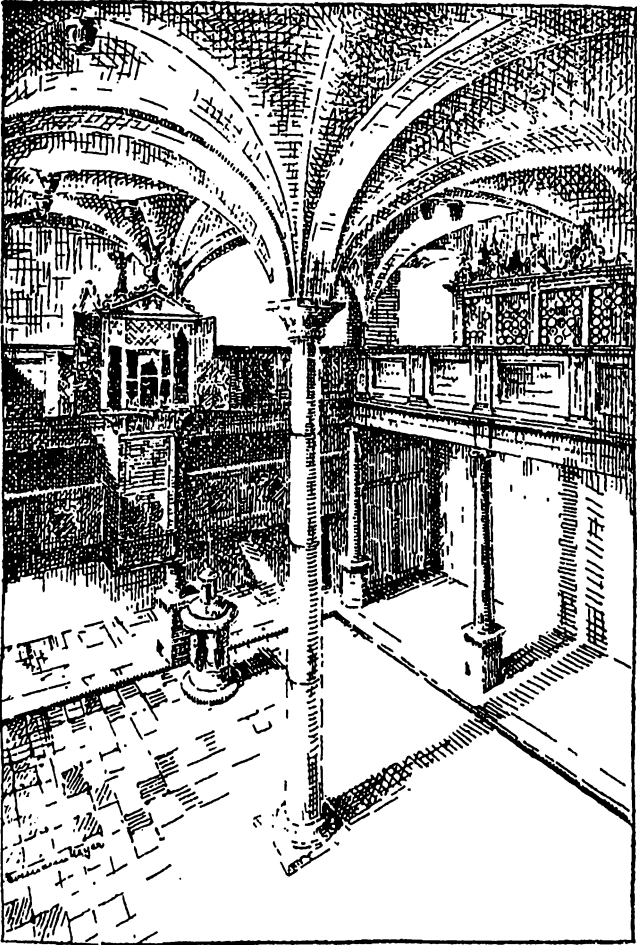
Hertug Alexander er født Anno LXXIII (1573) den og døbt den X. Februar. Fadderne vare:

1. Dronning Sophia til Danmark.
2. Hertug Ulrich til Mecklenburg.
3. Hertuginde Elisabeth af Mecklenburg.
4. Hertug Philip af Braunschweig-Grubenhagen.
5. Hertuginde Dorothea, født Hertuginde af Sachsen, nemlig Hertug Wolfgang af Braunschweig-Grubenhagens Gemalinde.
6. Christoph, Friherre og Borggreve til Dohna.
7. Johan... (ulæselig) Kongelig Majestæt til Danmarks Raad og Sekretær.
8. Peter Rantzau, Amtmand i Flensborg.
9. Hans Rantzau, Amtmand i Rendsborg.
10. Diterich von Landsberg, Amtmand i Løgumkloster.
11. Staden Lübecks Borgmester og Raad,
12. Fru Anna Rantzau, Enke.
13. Fru Anna von Ahlefeldt til Søgaard, Enke.

Femte.

Hertug August er født Anno LXXIV (1574) den og døbt den X. August. Fadderne vare:

1. Heinrich Holck til Rønhave.
2. Josua von Qualen, Ritmester.
3. Henning von Hagen, Nybøl.
4. Wolff von der Wisch til Fresenhagen.
5. Detlef von Bockwolt til Gram.
7. Bendix von Ahlefeldt til Lindau.
8. Sivert Sivertsen, »Staller« til Ejdersted.
9. Fru Anna von der Wisch, Jørgen von der

Sønderborg Slotskirke med Døbefonten, hvor
de hertugelige Børn holdtes over Daaben.

Wisch' efterladte Enke.

10. Fru Magdalene von Landsberg.
11. Fru Margrethe von Ahlefeldt til Gelting.
13. Fru Hese von der Wisch til Olpenis.
14. Fru Anna, salig Erik Lange til Engesholms efterladte Enke.

Sjette.

Frøken Maria er født Anno LXXV (1575) den og døbt den V. September. Fadderne vare:

1. Margrethe von der Wisch til Linnebek, Enke,
2. Fru Dorteia, Bartram von Ahlefeldts efterladte Enke.
3. Fru Magdalene Holck, Henrik Holcks Hustru.
4. Johan von Ahlefeldt til Søgaard.
5. Wolff Hoeck til Auenbøl.
6. Breide von Ahlefeldt til Farnstedt.

Syvende.

Hertug Hans Adolph er født Anno LXXVI (1576) den og døbt den XIII November. Fadderne vare:

1. Ærkebiskoppen af Bremen, nemlig Biskop Heinrich, født Hertug til Sachsen.
2. Gamle Hertug Hans til Holsten.
3. Hertug Franz den Yngre af Sachsen.
4. Byen Hamborg.
5. Paul Rantzau til Botkamp, Hr. Johans Søn.
6. Hans Rantzau til Eschelsmark.
7. Diterich Blom til Hornsdorff.
8. Moritz Podebusch til Kerup.
9. Hans Johansen Fobislet.
10. Fru Truda Rantzau, salig Oluf Munk til Gars efterladte Enke.

11. Fru Heilwig Sehested, salig Poul Sehesteds til Depenows efterladte Enke.
12. Fru Anna Hardenberg, salig Oluf Stigs efterladte Enke.
13. Fru Metta von Ahlefeldt, Bendix von Ahlefeldts — Amtmand i Tønder — Hustru.
14. Fru Cathrine Blom, Hans Bloms Hustru.

Ottende.

Frøken Anna er født Anno LXXVII (1577) den og døbt den XXV November. Fadderne vare:

1. Heinrich Rantzau, Statholder.
2. Heinrich von Ahlefeldt til Satrupholm.
3. Niels Kaas, Kongelig Kansler.
4. Peter Gyldenstjerne, Rigsmarskal.
5. Jacob Sehefeldt til Visborggaard.
6. Claus Hvitfelt til Kromsdorf.
7. Gamle Christian Munk til Dobrus.
8. Fru Ida Ulstans, salig Falck Boys efterladte Enke.
9. Fru Magdalene Sehested, Moritz Podebusch' Hustru.
10. Fru Cathrine Gyldenstjerne, salig Holger Rosenkrantz' efterladte Enke.
11. Fru Dorthea Lang, Jørgen Rosenkrants til Rosenholms Hustru.
12. Fru Margrethe Rantzau, Johan von Ahlefeldt til Søgaards Hustru.
13. Fru Dorothea Sehested, salig Moritz Rantzaus efterladte Enke.

Niende.

Frøken Sophia er født Anno LXXIX (1579) den og døbt den XXIV September. Fadderne vare:

1. Biskop Eberhard af Lübæk.
2. Ebbert Grubbe, Kongens Raad og Rigskansler.

3. Børn Andersen, Rigsraad.
4. Erik Walkendorff til Glorup.
5. Gregor til Erterup.
6. Arle Urup.
7. Lorens Skram til Hostrup.
8. Detlev von Bockwolt til Newersdorf.
9. Heinrich Below, Amtmand i Kolding.
10. Heinrich von Ahlefelt til Vargaard.
11. Fru Inger Oje, Danmarks Dronnings Hofmesterinde.
12. Fru Catharina Krabbe, salig Niels Scheels efterladte Enke.
13. Fru Anna Rosenkrantz, salig Albrecht Boys efterladte Enke.
14. Fru Magdalene Banner, salig Hr. Iver Krabbes efterladte Enke.
15. Fru Birette Bolle, Christoffer Boys Hustru.
16. Fru Metta Rosenkrantz, salig Peter Oxes efterladte Enke.
17. Fru Eidel Hardenberg, salig Franz Billes efterladte Enke.
18. Fru Helvig Hardenburg, salig Erik Rosenkrantz' efterladte Enke.
19. Fru Christina Ulfeldt, salig Martin Svendsens efterladte Enke.
20. Fru Ingeborg Scheel, Otto Banners Hustru.

Tiende.

Frøken Elisabeth er født Anno LXXX (1580) den og døbt den XV. November. Fadderne vare:

1. Hr. Johan, Abbed til Reinfeld.
2. Hr. Jürgen Lucke, Ridder til Marreacker. (Mairager ?).
3. Christoffer Walkendorff til Osterup, Rigets Rente-Mester.
4. Mondrup . . . alsgast (?) Rigsraad.

5. Ludvg Munk til Gistrup.
6. Lorenz Brockenhuus, Amtmand i Nyborg.
7. Bendix Rantzau, Amtmand »off grossen Tundern« ¹⁾.
8. Breide Rantzau til Rantzausholm.
9. Niels Friis til Hesselager.
10. Fru Abel Scheel, Hr. Ridder Niels Langes efterladte Enke.
11. Fru Dorothea Daa, ... (?) Juels Hustru.
12. Fru Helvig, Sten-Bille til Korsgaards Hustru.
13. Fru Margaretha Boy, Erik Lykes Hustru.
14. Fru Catharina Bruske, Iver Lünges Hustru.
15. Fru Anna, Erik Hardenbergs Hustru.
16. Fru Catharina Bolle, salig Marquart Thimen til Heldrups efterladte Enke.
17. Fru Mette Rønnow, salig Jacob Wisserts efterladte Enke.
18. Fru Birette Rønnow til Sandager, salig Henning Quitzows efterladte Enke.
19. Fru Wibeke Podebusch, salig Evert Billes efterladte Enke.
20. Fru Anna Skram, Henning Boyes Hustru.

Elvte.

Hertug Frederik er født Anno LXXXI (1581) den og døbt den XXII Januar. Fadderne vare:

1. Kong Frederik til Danmark.
2. Greve Johan til Oldenburg.
3. Peter Munk, Danmarks Riges Admiral.
4. Hack Holgersen, Rigets Raad.
5. Corvitz Wiffert, Rigets Raad.
6. Absalon Boy, Rigets Raad.
7. Axel Gyldenstjerne, Rigets Raad.

¹⁾ Tønder, i Modsætning til Møgeltønder.

8. Albrecht Friis, Rigets Raad.
9. Andreas Ring, Rigets Raad.
10. Erik Lange til Engelsholm.
11. Jacob Ulfelt til Seelse.
12. Sten Bille til Korsgaard.
13. Arle Hvidtfelt til Lilø.
14. Greger Juel, Landsdommer paa Langeland.
15. Johan Taube, Amtmand »zu Friedrichsburg«.
16. Fru Catharina, salig Jens Bille til Billesholms efterladte Enke.
17. Fru Margareta, salig Jens Kaas til Bugumlinds efterladte Enke.
18. Fru Beata, salig Otto Broders efterladte Enke.
19. Fru Ida, salig Hr. Oluf Nielsen til Nygaards efterladte Enke.
20. Fru Birette Bille, salig Christoffer Billes efterladte Enke.
21. Fru Chatharine, salig Jørgen Marsvins efterladte Enke.
22. Fru Helvig, Magnus Boys Hustru.
23. Fru N., salig Vicentz Juels efterladte Enke.
24. Fru Botelt, salig Hr. Laue Brodens efterladte Enke.

* * *

Ved de tre sidste Børn findes ingen Fortegnelse af Fadderne. Notitsen gengives her i Originalens Ordlyd:

»Zwellfte.

Anno LXXXIII ist frelein margrete geboren zum sonberge ¹⁾ ferzehn Thage nach fastelafent, auff einen sontagh zwissen neun und zehenen des morgens.

¹⁾ Sandbjerg Gaard, som var oprettet af Hertug Hans d. Y.

Dreitzehende.

Anno LXXXIV ist herzogt philipus geboren zu Sonderburgk ferzehn Dage nach fastelafent auf einem sontagk des morgens als de Kloke hat 4 geschlagen.

Vierzehende.

Anno LXXXV ist Herzogk albrecht geboren zu sonderburgk den freitagk nach ostern des morgens zwischen drei und firen.«

* * *

Det er et mærkeligt Tilfælde, at Frøken Margrete og Hertug Philik begge og kun med 1 Aars Mellemrum er født paa Søndagen fjorteen Dage efter Fastelavn.

Alle Børn er døbte i Sønderborg Slotskirke, over den gamle, smukke Døbefond, som Kong Christian III. i 1550 købte paa en Rejse i Holland.

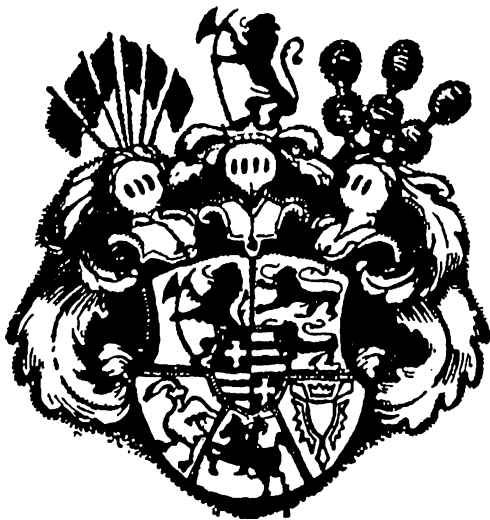
Efter Hertuginde Elisabeths Død (1586) formælede Hertug Hans sig for anden Gang med Fyrstinde Agnes Hedvig, Datter af Fyrst Joachim Ernst af Anhalt-Zerbst. Brylluppet fejredes den 14. Februar 1588 paa Sønderborg Slot, hvor Vielsen fandt Sted i Slotskirken. I dette Ægteskab fødtes ni Børn.

Agnes Hedvig var Enke efter Kurfyrst August af Sachsen i hans andet Ægteskab. Kurfyrsten var i første Ægteskab gift med Hertug Hans d. Y.s Søster Anne. Hun døde den 1. Oktober 1585. Kort efter giftede Kurfyrsten sig for 2. Gang med Agnes Hedvig, men han døde allerede den 11. Februar 1586 og Agnes Hedvig var da Enke og kun knap 15 Aar, da hun blev gift med den dengang 42aarige Hertug Hans

Hertug Hans var en stor Forretningsmand, det har ikke alene vist sig hans mange Forretningsforetagender og hans ofte hensynsløse

Agrarpolitik, man ser det ogsaa, naar man studerer Fadder-Fortegnelsen.

Fortegnelsen over Fadderne ved de første Børn er fyldt med højfyrstelige Personer. At han har indbudt de rige Hansabyer Hamborg og Lybecks Borgmester og Raad, kan man ikke undgaa det Indtryk, at det er for Fadder-gavens Skyld. Naar Familiens Tilvækst øgedes hvert Aar, kunde han ikke hver Gang ulejlige de fyrstelige Personer med Fadderskabet. Vel imod hans Vilje har han set sig nødsaget til senere hen i Hovedsagen at nøjes med Adelen. Men Valget af de adelige har ogsaa haft sin Baggrund, thi Navnene hører til den virkelig besiddende, rige Adel, iblandt hvilken Rantzauerne og Ahlefelterne er de fremtrædende. Af hvor hjemlige Adel paa Als og Sundeved nævnes kun faa: Fru Bertha Sture til Gammel-

Hertug Hans d. Y.s Vaaben.

gaard, Thomas Stures Enke, Fru Magdalene Holck fra Rønhave, Wolff Holck til Avnbølgaard, og Fru Catharine Blom, Thomas Stures Datter, gift med Hans Blome til Gammelgaard.

Den gamle Sct. Nicolajkirke i Sønderborg.

Fra Provstegaardens Have fører en Port eller Dør ud til Batterivej. Den Dør kaldes i Folkemunde »e Kapitelsport«. Dette Navn peger i kirkelig Retning.

Paa Slotsmøllens Grund har man gentagne Gange ved Gravning, Anlæg af Rørledninger o. s. v. fundet Mængder af Menneskeknogler. Her har været en Kirkegaard.

I Provstegaardens Have er for en Aarrække siden fundet Fundamenter af en gammel Bygning. Folkemunden fortæller, at her har staaet en Kirke i gammel Tid.

Indtil omkring Aar 1500 stod paa dette Sted en Stiftskirke, den var viet til St Nicolaj. Denne Helgen, Biskoppen fra Myra, der som Skipper stillede Stormen og Havet, var de søfarendes og Fiskernes Skytspatron. Derfor findes en St. Nicolai i en stor Del af Havnebyerne ¹⁾.

Vi véd kun lidt om denne Kirke. Den maa være blevet nedbrudt og dens Ejendom lagt under St. Mariekirken. Saaledes fik St. Mariekirken den gamle Kirkes Alter. Da Mariekirken 1618 fik et nyt Alter, lod Hertug Hans d. Y. den gamle Altertavle opsætte i den nybyggede Kirke paa Kajnæs. Det skal altsaa være St.

¹⁾ Dr. Wullenweber »Ueber die ehemalige St. Nikolaikirche in Sønderburg« — Heimatblätter III p. 50.

Nicolai Kirkes gamle Alter, som endnu findes i Kajnæs Kirke.

Efterretningerne om Kirken er ret sparsomme, den nævnes i nogle faa Dokumenter fra det 16. og Begyndelsen af det 17. Aarhundrede.

1594 ser vi i en Beretning fra Landretsdagen i Flensborg, at Hertug Hans d. Y. havde gjort sig skyldig i et Retsbrud. ¹⁾ Fru Sivertsen, født Meinstorff, bebrejder Hertugen, at han med Magt har tilegnet sig et hende tilhørende Hus i Sønderborg, nedrevet det og bygget et nyt i Stedet for. Margrethe Sivertsens Forklaring til Retsprotokollen beretter, at »vor etzlichen langen und fast undenklichen Jahren vor dem fürstlichen Hause und Schlosse Sonderburg auf dem Berge eine Stiftskirche St. Nicolai genannt belegen gewesen sei«. Denne Kirke blev af Hertugens Forfædre og af flere Adelsmænd betænkt med rige Stiftelser, deriblandt fjorten Bøndergaarde paa Als og Sundeved til from Ejendom og Brug. Denne Kirke kom dog »in andrängenden und fürgefallenen hochbeschwerlichen Kriegszeiten« helt i Forfald og nedlagdes. Kirkens Jordegods kom under den danske Krone, indtil Kong Frederik I. i 1529 gav Godset i Len til en sundevedsk Adelsmand Wolmer von der Herberge ²⁾ som Anerkendelse for tro Tjeneste, tilligemed et Hus, som tidligere havde tilhørt Kalandsherren ved den nævnte St. Nicolai kirke og som ligeledes laa paa Bjerget foran Slottet«, formodentlig ved Siden

¹⁾ Statsarkivet i Slesvig, Ad. A. XIX Nr. 292.

²⁾ Wolmer von der Herberge var Ejer af den lille Herregaard Snogbæklund i Snogbæk, Godset blev 1599 erhvervet af Hertug Hans d. Y. og nedlagt.

af den tidligere Kirke. Dette Hus havde Margarethe Sivertsen arvet efter Wolmer von der Herberge. — Processen strakte sig over flere Aar, dens Forløb kender jeg ikke. Det, som har Interesse i vor lokale Historie er dette, at Kirkens Beliggenhed nævnes og at en Ridder allerede i 1529 er blevet belenet med Kalandsherrens Hus.

I Kirkeregnskabsbogen 1601 berettes, at den gamle St. Nicolaikirkes Grund 1600 blev købt af Hertug Hans d. Y. Grundstykket blev inddraget under den fyrstelige Lysthavn. Hertugen betalte Kirkegrunden med 445 Favne Træ, som han lod hugge paa Kajnæs. Deraf blev de 433 Favne solgt for en Pris af 2 M 5 sh. pr. Favn, det gav et samlet Beløb af 1001 M 5 sh. Derefter maa selve den gamle Kirkegrund have været i Besiddelse af St. Mariekirken.

Et Bykort fra 1809.

Det her gengivne Oculair-Croquis over Sønderborg og Omegn, tegnet 1809 af J. P. Petersen, Fourér ved 2. Kompagni af Hertugindeus Livjægerkorps, som dengang laa paa Sønderborg Slot, er ikke uden Interesse. Det er tegnet i Kystmelitsens Tid, under Napoleon-Krigenes urolige Aar.

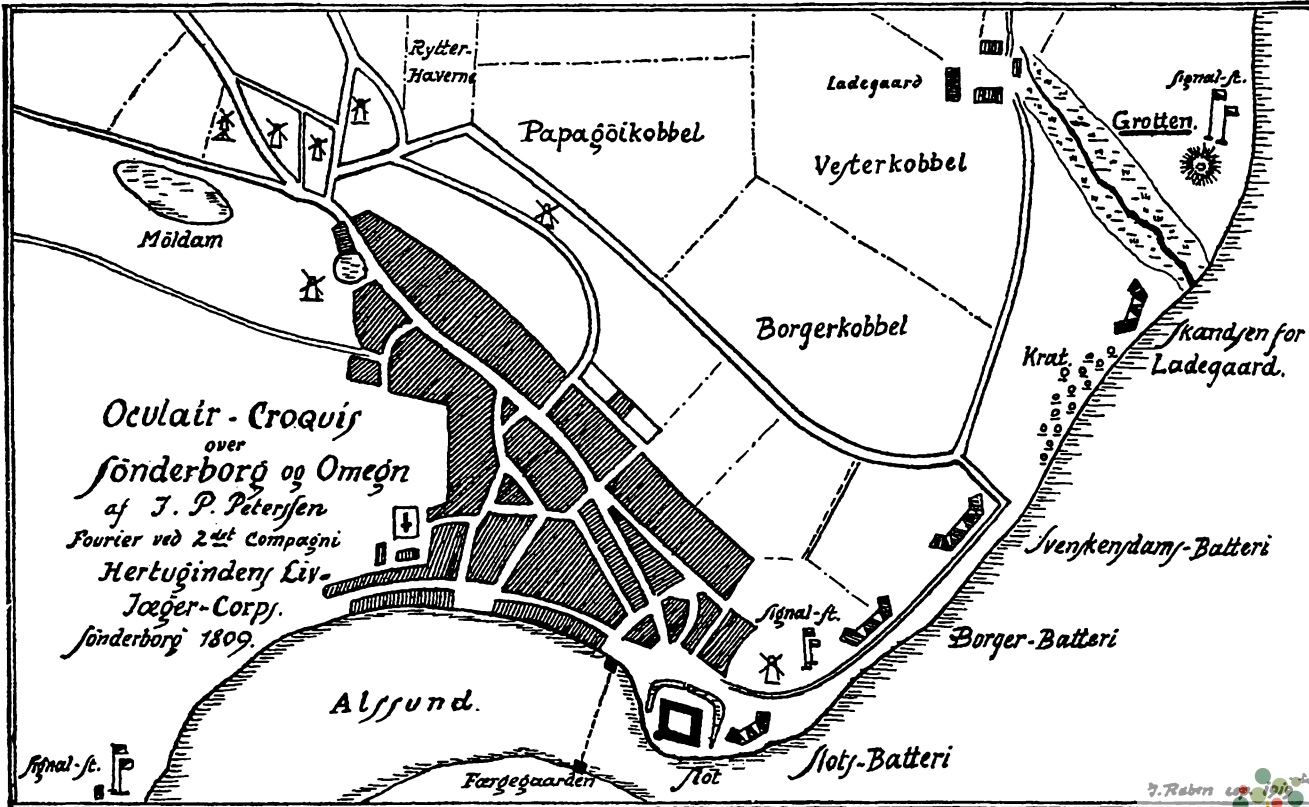
Selve Sønderborg By viser ikke noget af særlig Interesse. Omkring Slottet ses den endnu bevarede Voldgrav. I den øvre Bydel knejser de seks Vejrmøller, af hvilke den til venstre er Kaufmanns Stubmølle, som blev solgt til Saxborg, hvor den endnu staar.

Det interessanteste ved Tegningen er de forskellige Strandbatterier og Signalstationer. Bat-

terierne har sikkert kun været lette Jordvolde foran Kanonpladserne. Der nævnes Slotsbatteriet, Borgerbatteriet, Svenskenskamsbatteriet og Skansen for Ladegaard. »Svenskedammen« mellem Kongevej og Batterivej, hvor nu Strandvejens Villaer og Haver ligger, havde faaet sit Navn i Svenskekrigen. De svenske Tropper, som 1657—58 havde besat Byen og Slottet, vandede deres Heste i denne Dam, og Hestene græssede paa Engen omkring den. Der var oprettet tre Signalstationer, den ene ved Baadsager Have, en paa Bakken ved Slotsmøllen og den tredje ved »Grotten«, mellem Militær-Skydebanen og Lille Skratmos.

En fjerde Signalstation, den ses ikke paa Byplanen, stod paa Sundevedsiden, hvor nu den præjssiske Skanse VI ligger. Her laa endnu Resterne af den gamle Skanse, som Kurfyrsten af Brandenburg lod bygge under Belejringen af Sønderborg 1658. I denne Skanse byggede Kystmelitsen 1807 et Vagthus ved Siden af Signalmasten. Signalstationerne havde den Opgave, at holde Udkig efter engelske Skibe, som krydsede i Østersøen og at melde deres Ankomst, om Dagen ved Flagsignal, om Natten ved Afbrænding af Begkurve. Danmark var indgaaet i Forbund med Napoleon, de, som kæmpede mod ham, var altsaa ogsaa Danmarks Fjender. 1808 kom Franskmandene i Landet, men Als og Sundeved blev forskaanet for Indkvartering. »Grotten« var en ret stor Gravhøj med et aabent Dyssekammer. Højtomten er endnu godt kendelig.

Den gamle, kendte Sønderborg-Guldsmedemester, Ulrich Johannsen († 1912) kunde huske Grotten og berette følgende om den:

Oclair - Croquis
over
Sønderborg og Omegn
af J. P. Petersen
Fourier ved 2de Compagni
Hertuginde's Liv-
Jæger-Corps.
Sønderborg 1809.

Signal-st.

Dyssekamret laa endnu omkring 1840 i Højens Sydøstside, med Indgangen mod Sydøst, i en Udgravning, saa Højens Væg har raget ca. 3 Alen over Kamret. Det rektangulære Kammer var ca. 3 Meter langt og 1,8—2 Meter bredt (Stenenes Maal). Dækstenen maa være blevet fjernet omkring 1820. Den blev brugt til Grundsten ved Ombygningen af en Lade paa Ladegaarden. Kort efter 1840 blev en Del af Højen afgravet og Dyssekamret laa frit, indtil det 1846 blev fjernet og Højen udjævnet. Om Højens Fod laa der flere større Randsten.

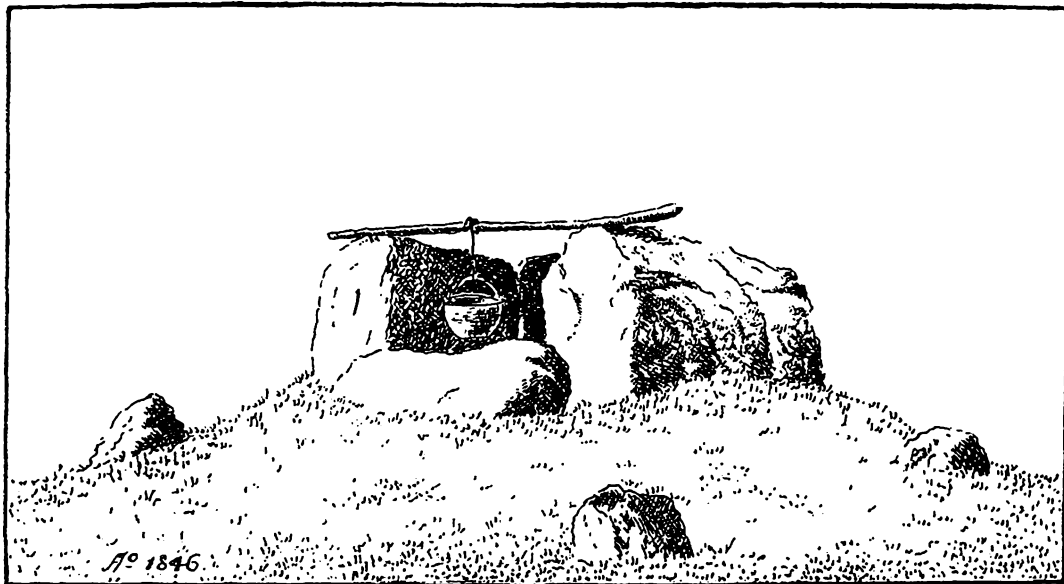
»Grotten« var et meget søgt Udflugtssted for Sønderborg Borgere. Gravrummet mellem Stenene blev benyttet som Ildsted, og det var en yndet Sport at koge Søndag Eftermiddagskaffen paa Stedet.

Paa den gamle Tegning fra omkr. 1846 ser man Vandgryden paa en Stang over det forhistoriske Komfur.

I Beretningen for »Königl. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesellschaft für Sammlund und Erhaltung Vaterländischer Altertumer« 1847. 12. Hefte, S. 19, omtales baade »Grotten« og Signalmasten:

»Ved Udjævningen af en Høj paa den høje Kyst syd for Sønderborg ved Sønderskovén, »Grotten« kaldet, hvor der som bekendt stod en Vagtpost ved den dér rejste Signalmast under den sidste Krig) fandtes en Stenhammer af god poleret, meget nøjagtig tilhugget Granit. (Her beskrives Hammeren med Maal etc.). Stridsøksen, som Henningsen har indsendt en Kopi af, befinder sig i Møller Petersens Samling paa Slotsmøllen.«

Den nævnte Henningsen var Apoteker i Graasten, et ivrigt Medlem af Selskabet. — Efter en

»Grotten« paa Ladegaardens Mark.

anden Beretning fandt man i Højen »nogle Lerpotter, som alle gik itu«. —

Kommandøren for 2. Kompagni af Hertugin-
dens Livjægerkorps, ved hvilket Tegneren af
Bykortet, Fourér Petersen, stod, var Kaptajn
Hans von Hansen af Sønderborg. Han blev ud-
nævnt til Kaptajn under 4. April 1808, hans kgl.
Bestalling findes i Arkivet paa Sønderborg
Slot:

Vi Frederik den Sjette, af Guds Naade, Kon-
ge til Danmark og Norge, de Verders og Go-
thers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn,
Ditmarsken og Oldenborg pp.

Gjøre vitterligt, at Vi allernaadigst have an-
taget og bestilt, saa og hermed antage og be-
stille Os Elskelig Ædle og Velbyrdig Hans von
Hansen, som har de i Indfødsretten fastsatte
Egenskaber, til at være Vor Kapitain ved Vor
Elskelig Kjære Frue, Søster og Hertuginde Lou-
ise Augustas Livjæger Korps. Thi skal han væ-
re Os, som sin absolut og sonverain Arve-Kon-
ge og Herre lydig, huld og troe og udi alle
Naader vide og ramme Vort Gavn og Bedste,
Skade derimod af yderste Magt og Formue hin-
dre og afsværge, saa og om noget, som os præ-
judicerligt kunde være, ham vitterligt og be-
kjendt vorder, sig ikke alene derimod sætte,
men endog det Os uden Ophold tilbørligen aa-
benbare og gjøre tilkjende samt i alt øvrigt, ved
alle forefaldende Leiligheder, sig saaledes skik-
ke og forholde, som det enhver ærekjær Kap-
tain af formeldte Korps egner, bør og ved an-
staaer, og han agter at svare og være bekjendt,
efter den Eed han os derpaa allerunderdanigst
gjort og aflagt haver.

Givet i Vor Kongelige Residensstad
Kjøbenhavn den 4. April 1808.

Under vor Kongelige Haand og Segl
Frederik R.

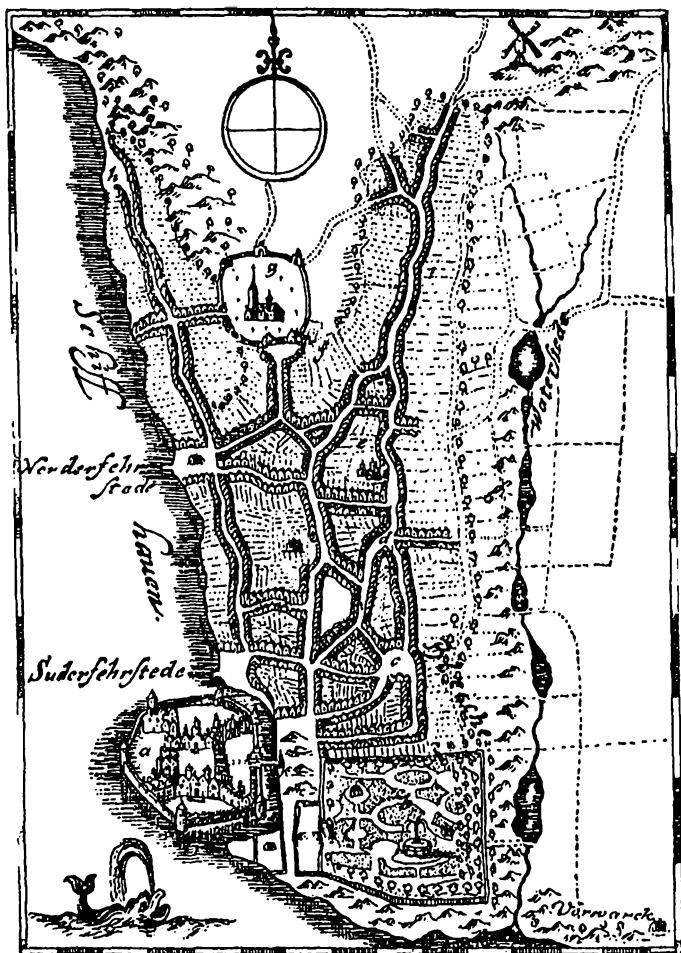
	Bornemann.	Aagesen.
Bestalling		
for		Hedegaard.
Kapitain von Hansen.		

Hvor laa Tingstedet i Sønderborg?

I ældre Tider holdtes Thingene, som bekendt under aaben Himmel, for »dermed at bevise«, som Herredsfoged C. Testrup siger i sit lille Skrift: »Relation om Thingene og Thingstederne i Danmark« fra 1747, »at Retten var fri for hver Mand, som og ses af de gamle Love, at de, som for nogen Sag bleve beskyldte, om det var Crimen læsæ Maiestatis, saa havde de Frihed at rejste til Thinge og forsvare sig, som og Frihed at rejse hjem igen, om de ei paa Thinge vedgik Skyld«.

Samme Forfatter meddeler tillige, udførligere end nogen anden, hvorledes et saadant Thingsted under aaben Himmel har set ud. Thingstedet var indrettet paa Marken med fire Thingstokke, som i en Firkant laa paa Stenene, hvorpaa sad Fogden og Skriveren med flere, som udgjorde Retten, som og de otte Mand, som kaldtes »Stokkemænd«. Midt paa Pladsen mellem de fire Stokke laa en stor Sten, paa denne skulde Tyven, eller den, som skulde dømmes, sidde. Den kaldtes »Tyvstenen«.

Af saadanne Thingsteder paa fri Mark er ingen bevaret. Denne Form for Tingstedet fører

Sønderborg, Aar 1649.
 (Efter Danckwerths Kort)

sikkert tilbage til Middelalderen, maaske til Oldtiden.

I Byerne og Købstæderne har man haft Bythinget paa en aaben Plads, vel ofte paa Torvet. Hvor var Thingstedet i Sønderborg?

Gamle Dokumenter bidrager til at besvare dette Spørgsmaal.

Hertug Hans d. Y. ligesom hans anden Gemalinde, Hertuginde Agnes Hedvig, købte og solgte en Del Huse i Sønderborg. Efter en Købekontrakt, som gemmes i Museets Arkiv paa Sønderborg Slot, solgte Gerhard von Haue i Aaret 1611 sit Hus til Agnes Hedvig, »das allhier vor dem fürstlichen Schlosse auf dem Berge an Ihrer fürstlichen Gnaden Lustgarten und zwischen Erik Gerbers Hause auf dem Osten und den vier Dingstöcken auf den Westen Seiten belegen war«.

En anden Købekontrakt fra 1616 beretter, at Agnes Hedvig har solgt et Hus til hendes Livlæge Joachim Mancinus; det laa med Østenden mod vor »Mundbäcker«s (Hofbageren) Hus og med Vestenden mod de fire Thingstokke.

Efter disse Beretninger laa Thingstedet foran Slottet og ind mod Hertugens Lysthave. Det er altsaa paa Hjørnet af Rosengade og Strandvejen, Indgangen til Sønderborg Trælasthandels Lagerplads. Paa Danckwerths Byplan ses Pladsen mellem Vindebroen og Slotshaven.

Retterstedet fandtes i Reglen i Nærheden af Thingstedet. Her i Byen var Retterstedet paa »Galgebjerget« (nu Dr. Kreys Grundstykke). Paa en gammel Byplan fra 1769, tegnet af H. Michelsen, stukket i Kobber af J. Schmidt, den hænger indrammet i Museet, er Galgebakken anført som »Rettersted«.

Paa det gamle italienske Kobberstik, som forestiller de allierede Troppers Overgang til Sønderborg den 14. December 1658, ser man tydeligt Retterstedet med Galgen. Dette Billede findes ligeledes ophængt i Museet.

I Nybøl, hvor Nybøl Herreds Tingsted laa sydøst for Kirken, ind mod Kirkegaardsmuren, laa Galgehøjen i Nærheden, øst for Kirken. Den er nu udjævnet, paa dens Plads er nu den store dansk-tyske Fællesgrav fra den 18. April 1864.

Tingstedet i Ketting laa øst for Kirken, ved Foden af Kirkebakken. Stedet kaldes endnu »aa e Ting«. Retterstedet var paa »Galgehøjen« paa Rumohrsgaards Mark. Egen Herreds Ting havde ligeledes sin Galgehøj, ligesom vi ogsaa kender Retterstedet for Nordborg Ting ved Fægteborg.

En Gemme fra Sønderborg.

(»Als-Gemmen«).

I »Zeitschrift der Gesellschaft für Schlesw.-Holst.-Lauenb. Geschichte«, V. Bind, 1875, 179, beretter Johanna Mestorf om en Glaspaste med Figurer, som blev fundet i Sønderborg 1871. Dette Fund vakte stor Opmærksomhed, og Stykket fik Navnet »Die Gemme von Alsen«.

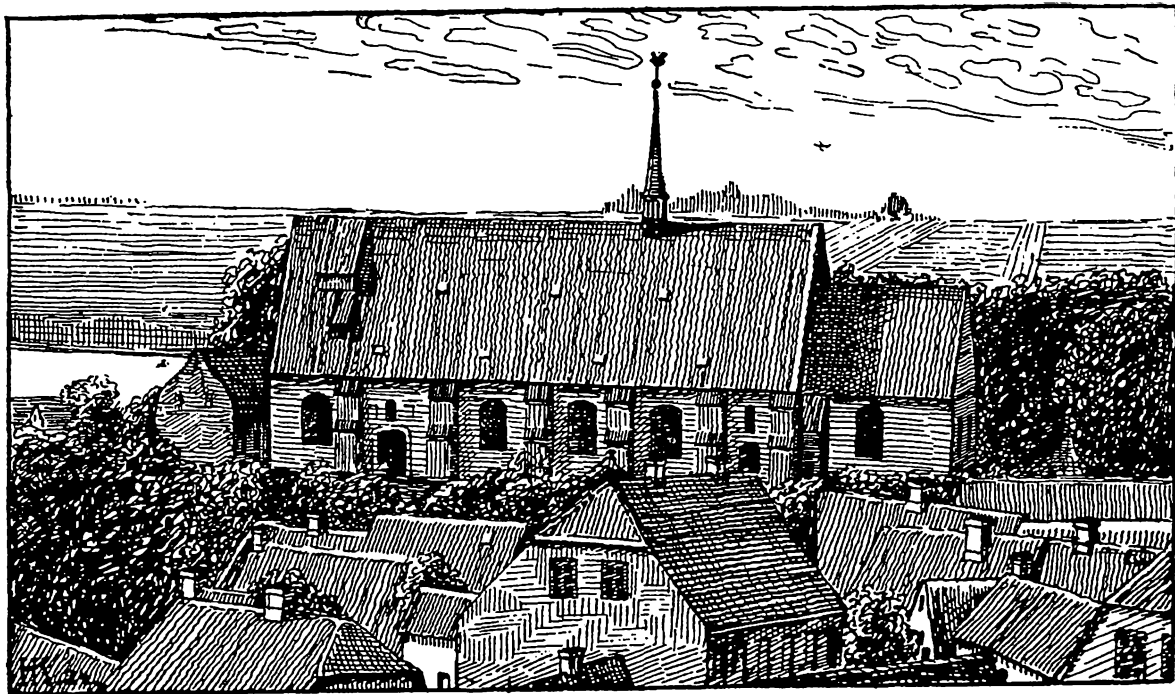
»Zeitschrift« beretter: I Aaret 1871 fandt man dybt under Gaden i Sønderborg en Egestamme. Indeklemmt mellem Rødderne sad en oval Glaspaste med indgraverede Figurer. Fundet blev sendt til Dr. Meyer i Uetersen, og derfra sendtes det videre til Beyrich- Berlin. Sluttelig havnede det i Berlins »Museum für Völkerkunde«.

»Oberzahlmeister« Rohde ved Garnisonen i Sønderborg fortæller (1910), at Gemmen fandtes 1871 ved Opførelsen af Amtsretsbygningen (Hjørnet Perlegade—Østergade). Ved Udgravningen til Kælderen stødte man i 2 Meters Dybde paa den omtalte Egestamme; ved Opbygningen fandt man Gemmen mellem Rødderne.

Stykket er af blaåt Glas, indfældet i en sort Pasta, ovalt og uden Indfatning. Billedfladen er 23×19 mm, paa en Basis af 28×24 mm. De indridsede Streger, som forestiller Figurerne, er uregelmæssige i Dybde og Bredde. De tre Figurer viser en let Bevægelse, som minder om en Dansescene. Over Hovederne svæver mærkelige Tegn; man mente først, at det var Binde-runer. Gemmen fik derfor først Betegnelsen »Runesten fra Als«. Denne Antagelse fik ikke Medhold, Tegnene maa vel nærmest betragtes som Grene.

Als-Gemmen var noget ganske nyt, og lignende havde man hidtil ikke set. I Maj 1873 modtog Berlins Anthropologiske Selskab en

St. Mariækirken før Taarnbygningen, 1883. Tegning af H. Krogh, Sønderborg.

Skrivelse fra den danske Professor Engelhardt, i hvilken han gjorde opmærksom paa to lignende Stykker i Museet i København. Disse to Gemmer er omtalt i »Aarbøger for nordisk Oldkydighed og Historie«, 1873, 1. Hæfte.

Disse to Gemmer er ikke ovale, som den fra Sønderborg, men kredsrunde og forskellige i Størrelse. De har tre ganske lignende indridsede, menneskelige Figurer. En anden Gemme fandt man ved Fredløse paa Sjælland, og endvidere er en af samme Art fundet i Skaane. Disse fire Stykker er nær beslægtede med den fra Als.

I tyske Museer findes et større Antal af Gemmer, alle med samme Præg og ud fra samme Idé. Ved intet af de i Tyskland fundne Stykker kender man Findestedet.

Johanna Mestorf betegner de i Tyskland fundne Stykker som »Wanderer« og mener, at Skandinavien er deres Hjemsted. Efter hendes Mening maa ogsaa de to Paster fra Sønderborg og Skaane betragtes som saadanne; deri deler hun Opfattelse med Professor Stephens. Derefter skal Sjælland være Hjemstedet for disse primitive Kunstværker. Ligeledes maa det antages, at de hidtil fundne Gemmer stammer fra én Mesters Haand, og at han har haft hjemme paa Sjælland. Stephens fører Gemmen tilbage til Folkevandringstiden og betragter den som en Forløber for Guldrakteaterne, som bærer lignende, primitive Figurer. Gemmens Materiale, den lille runde eller ovale Glaspaste, kan være romersk Arbejde; de blev lavet i den tidlige Kejsertid, og romerske Kunstnere skar dem ud til Signeter, Gemmer eller Amuletter. Pasten er her maaske bleven indført, og vor hjemlige Kunstner har ridset

den for at give Udtryk for sin egen, naive Opfattelse. Hans Figurer er bleven til noget eget, typisk, nordisk.

Interessant er det, at det netop var Fundet af Als-Gemmen, som for 60 Aar siden drog de lærdes Opmærksomhed paa sig, og at man derved blev gjort bekendt med et større Antal af disse nordiske Paster. Man kom derved til den Antagelse, at Sjælland er Hjemstedet for disse smaa Kunstprodukter, og at maaske en enkelt Mesters Arbejde ikke har fundet en Efterligner.

Naar alle hidtil kendte Gemmer betragtes som nordiske, hvorledes kommer de saa til Tyskland i større Antal? Man finder dem i Samlinger i Berlin, Leipzig, Nürnberg, Oldenburg og Lüneburg. Maaske er de af fromme Mænd baaret til Tyskland, givet til Kirker som Relikvier eller som heldbringende Amuletter. Det er et Spørgsmaal, som maaske senere vil kunne besvares.

Litteratur om Als-Gemmen eller beslægtede Stykker:

1. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1873, 1. Hæfte: Prof. Georg Stephens, »Tre barbarisk classiske Gemmer«.
2. Zeitschrift für Ethnologie, 14. Bd. 1882: Dr. Max Bartels, »Die Gemme von Alsen und ihre Verwandten«.
3. Zeitschrift der Gesellschaft für Schlesw.-Holst.-Lauenb. Geschichte.
V. Bind 1875. J. Mestorf, Die Gemme von Alsen.
VI. Bind 1876: J. Mestorf, Zur Gemme von Alsen.
X. Bind 1881, H. Handelsmann, Zur Gemme von Alsen.

Amtmand Detlef Brochtorps Graosten i Sct. Marielkirken 1538.
Tegnet af Hans Krogh, Sønderborg.

Ernst Günthers Palæ.

Efter Hertug Alexanders Død, den 13. Mai 1627, overtog hans Søn, Hertug Ernst Günther, Faderens Arv. Han byggede paa Perlegade i Sønderborg et Palæ, hvor han boede, indtil han 1650 af Kong Frederik III. købte Stavensbøl og byggede et nyt Slot, som han efter sin Gemalinde, Augusta af Glyksborg, kaldte Augustenborg. — Efter at Hertugen var flyttet ind paa Augustenborg blev Palæet i Sønderborg indrettet som Enkesæde.

Ejendommen Perlegade Nr. 7—9 er Palæets gamle Grund. Grundstykket strækker sig helt ned til Mariegade, hvor den gamle maleriske Havemur endnu staar. Bag denne Mur var Palæets Køkkenhave, og deraf kommer den gamle Benævnelse af Mariegade »e Plantbei«, fordi den førte forbi Plantebedene, Hertugens Køkkenhave.

»Ernst Günthers Hus« laa paa Perlegaden, hvor nu Købmand Mørchs Ejendom ligger. Det var en slet og ret Renæssancebygning, som bestod af to Etager og to Sidefløje, med en Gadefront af 60 Alen. En stor Sandstensportal, prydet med de hertugelige Vaaben, førte fra Gaden igennem Bygningen. Foran Huset var en smal Blomsterhave, som skiltes fra Gaden ved en lav Stenmur. Paa den anden Side af Gaden, hvor nu Apoteket ligger, laa ligeledes en stor Have, som hørte til Palæet. Denne havde Hertug Ernst Günther købt 1650 af den fyrstelige Amtsskriver C. J. Heidemüller for 200 Mark lybsk og 3 Ducater«.

Palæet beboedes efter Ernst Günthers Død, 1689, af hans Enke. Hun overlod det til hendes ældste Søn, Hertug Frederik, og flyttede til

Augustenborg, hvor hun døde den 26. Maj 1701.

Hertug Frederik, født 1652, rejste 1692 syd paa, for at gaa i tysk Krigstjeneste, og Palæet blev overladt til hans yngre Broder, Hertug Frederik Wilhelm. Hertug Frederik faldt den 3. April samme Aar i Slaget ved Enghien. Han var blevet forstødt af Familien, dels fordi han havde giftet sig med en Barbers Datter, Anna Christine Bereiter fra Kiel, dels fordi han var gaaet over til Katholicismen.

Fra 1702 til 1723 var Ernst Günthers Palæ Bolig for Hertug Christian Carl og hans Familie.

Christian Carl var en Søn af Hertug August af Nordborg, som efter Faderens Død arvede Besiddelserne paa Ærø, Godserne Søbygaard og Gudsgave med alle Rettigheder. Han giftede sig med sin Moders Hofdame paa Østerholm, Dorothea Christine v. Aichelberg, og blev af denne Grund tvunget til at give Afkald paa sine fyrstelige Rettigheder. Kontrakten skulde dog kun have Gyldighed, saalænge der levede mandlige Arvinger fra de nordborgske Hertugers Side. Dette Afkald underskrev han den 24. Novbr. 1702 og beboede under Navnet »v. Carlstein« det Ernst Güntherske Palæ, som Hertug Frederik Wilhelm havde stillet ham til Raadighed.

Christian Carls største Fornøjelse var at tage ud paa Fisketur sammen med sin gamle Tjener. Den 18. Maj 1706 laa de ude foran Vemmingbund, da et stort Skib kastede Anker i Nærheden. En Jolle blev sat ud og en syg Mand af Besætningen bragtes fra Borde for at transporteres ind til Sønderborg. Da Jollen passerede Hertugens Baad, løste Vinden et Tørklæde, der var lagt over den syges An-

sig, og det fløj over mod Prinsens Ansigt. Han rev det saa hurtigt som muligt bort og kastede det i Søen. Dagen efter blev Christian Carl syg, han var angrebet af Pesten, og fire Dage senere, den 23. Maj, døde han. Den 26. Maj blev Liget ført til Gravkapellet i Nordborg Kirke.

Kort efter Hertugens Død, den 4. August 1706. fødte Dorothea Christine en Søn, som fik Navnet Frederik Carl v. Carlstein. Han voksede op i det gamle Palæ.

Den 25. Januar 1722 døde Hertug Joachim Frederik af Nordborg uden Arvinger. Frederik Carl v. Carlstein stillede Krav paa Arvefølgen i Hertugdømmet Nordborg-Pløn, og dette Krav blev anerkendt. Kongen erklærede, at Frederik Carl var født Hertug og hans Moder — Hofdamen fra Østerholm — fik fyrstelige Standsrettigheder. Den 23. Marts 1723 forlod hun Ernst Günthers Palæ og indrettede en fyrstelig Husholdning paa Nordborg. ¹⁾

Hertug Frederik Wilhelm, født 1668, Don-provst i Hamborg og senere dansk Generalmajor, overtog Augustenborg efter Faderens Død. Han var gift med Sophie Amalie Ahlefeldt-Langeland og døde den 3. Juni 1714. 1726 solgte hans Enke Palæet til sin Svigerinde, Grevinde Ulrike Antoniette Ahlefeld til Langeland for 1800 Rigsdaler. Købekontrakten er udfærdiget den 2. Januar 1726 og underskrevet af Køberen og hendes Søn, Hertug Christian August af Augustenborg.

¹⁾ Udførlig Beretning om Dorothea Christine v. Aichelberg i J. Raben: Nordborg igennem 800 Aars skiftende Tider. — — F. C. Eggerts Forlag. Sønderborg 1929.

Allerede i Maj 1726 solgte Grevinden den store Have (Apotekerhaven) med Fiskedam og Beboelseshus til Gartneren Peter Vothmann, og 1739 solgte hun Palæet med Tilbygninger og Have til Greve Philip Dithleff von Tramp for 1225 Rigsdaler dansk Courant.

Greve P. D. v. Tramp var Generalmajor og Kommandør for et Kavalleriregiment i Sønderborg. 1750 ramtes hans Familie af en søgelig Skæbne, Greven, Grevinden og en voksen Søn, som var Kaptajn ved Faderens Regiment, døde alle i November samme Aar. Deres Gravsted er under Kirkegulvet i St. Mariekirken, Gravstenen er endnu bevaret.

Arvingerne lod i Oktober 1751 Ejendommen komme til offentlig Auktion. Apoteker Paulsen, Sønderborg, fik Tilslaget med 1700 Rigsdaler.

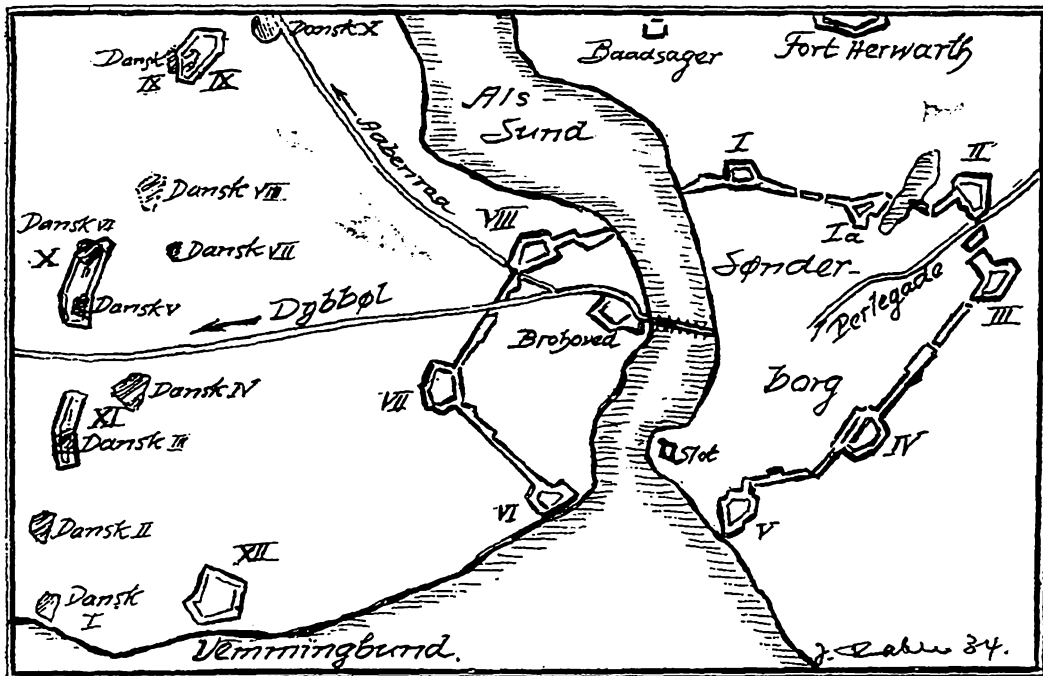
Dankwerth (1647) kalder Palæet »Hertug Ernst Günthers Hus«, i Pontoppidans Danske Atlas kaldes det »Grev Ahlefelds Hotel«. Af Sønderborgerne blev det i Almindelighed kaldet »det store hvide Hus«, fordi det altid var kalket hvidt.

Paa Danckwerths Byplan findes Palæet indtegnet.

Det gamle Palæ maatte i 1864 dele Skæbne med saa mange af de gamle Sønderborger Huse. De prøjsiske Gammelmarkbatterier forvandlede det Natten fra 2. til 3. April 1864 til en Ruinhob. Men Mindet om det gamle hvide Hus vil leve i Sønderborg Bys Historie.

Den prøjsiske Fæstning Sønderborg-Dybbøl.

Ikke alene iblandt de fremmede Turister, men ogsaa blandt Egnens Befolkning, hersker der Uklarhed over de forskellige Skanser, der findes paa Dybbøl og omkring Sønderborg. Og

Kort over den præjsiske Fægtning Sønderborg—Dybbøl

at der i Tiden fra 1865 til 1884 har eksisteret en preussisk Fæstning Sønderborg—Dybbøl, véd en stor Del af den yngre Slægt ikke. Mange besøger de forskellige Skanser i den Tro, at det er de danske Værker fra 1864, de ser, og derved har Skanserne ikke Spor med de slesvigske Krige at gøre.

I Efteraaret 1865 var der stor Fest paa Dybbøl. Prins Friedrich Carl af Preussen nedlagde Grundstenen til den preussiske Fæstning Sønderborg—Dybbøl imellem Resterne af det danske Blokhuis i Skanse VI. Stedet dækkes nu af Kongeskansens nordlige Travers.

Sønderborg—Dybbøl blev betragtet som et vigtigt strategisk Punkt, og efter Moltkes Tilskyndelse begyndte man allerede i 1865 med Anlægget af Fæstningen.

Den bestod af tre Skanserækker, forbundne med Lynetter og Volde, en Skanserække mod Øst om Sønderborg og to Rækker paa Sundevedsiden.

Den første Linje østom Byen bestod af Skanserne 1, 1a, 2, 3, 4 og 5. Skanse 1 laa paa Engelshøjgade. Paa den høje Skrænt mellem Kasernepladsen og Generalens Have ses endnu svære Murrester af Skansens Krudtmagasin. Skanse 1a laa paa det høje Punkt bag Mølle-dammen, i Livonis Have, Skanse 2 mellem Mølle-dammen og Augustenborgvejen, og Skanse 3 ved Cecilie møllen. Paa Augustenborgvejen mellem Skanse 2 og 3 var Palissadeporten. Skanse 4, et stort Værk med vandfyldte Grave, blev udjævnet 1910. Paa dens Plads staar nu Stats-skolen. Af Skanse 5, ved Batterivejen, staar endnu Rester af Volde og Murværk.

Den indre Linje paa Sundevedsiden strakte sig fra Vesterhagen til Statsbanernes Grund

ved Alssund. Lige over for Slottet, ved Enden af Sundgade, ses endnu Voldene af Skanse 6, ved Snejgaarden Skanse 7, og i Hjørnet mellem Dybbølgade og Statsbanegaarden udjævnedes 1926 Skanse 8 for at give Plads for Sundevedsidens Vandtaarn.

Yderlinjen, Skanserne 9—12, blev anlagt paa den gamle danske Skanselinje. Saaledes blev den preussiske Skanse 9 bygget over Resterne af den danske 9, den preussiske 10 (nu »Kougeskansen«) over de danske 5 og 6, den preussiske 11 over den danske Skanse 3. Den store Skanse 12, paa Skrænten mod Vemmingbund, ligger dér, hvor den danske Redoute A i den tilbagetrukne Linje laa.

Foranlediget af den franske Krig 1870 opførtes det stort Værk »Fort Herwarth« paa Engelshøj. Navnet fik Værket efter General Herwarth von Bittenfeld, der ledede Overgangen til Als den 29. Juni 1864. Ligeledes blev Brohovedet ombygget og armeret.

Fæstningens Besætning bestod af 9. Fæstnings-Artilleriregiment og en Bataillon af 25 rhinske Infateriregiment. Desuden laa en Infanteri-Bataillon af samme Regiment paa Augustenborg Slot.

Ved Krigens Udbrud 1870 kom Infateriet fra begge Batailloner til Frankrig. Fæstningen fik Forstækning af 2. pommerske Fæstningsartilleri-Regiment og en Mængde andre Tropper, saa Fæstningsbesætningen bestod af ca. 14.000 Mand.

Efter Krigen blev Artilleri-Regimentet forflyttet til Lehe og Gestemünde. I Stedet for Rhinlænderne kom to Batailloner af 86. Infanteri-Regiment til Sønderborg og Augustenborg. Augustenborg-Garnisonen blev dog kort

efter forflyttet til Flensborg. De pommerske Artillerister blev som Besætning.

Sønderborg var Fæstning i kun knap 15 Aar. 1881 begyndte Desarmeringen. Blokhuse og Palissaderne ect. blev brudt ned og solgt ved offentlig Auktion. 1884 kom Artilleriet herfra. De kom i ny Garnisoner — Neufahrwasser ved Danzig og Memel — Dermed var Fæstningens Saga endt. Kun Jordvoldene minder om denne Tid.

En Russergrav paa Sønderborg Kirkegaard.

Fra Begyndelsen af August til Slutningen af September 1850 laa en større russisk Flaade til Ankers ude paa Reden. Der udbrød en Epidemi om Bord — man paastaar det var Kole-raen — og en Kaptajn og 7 Mand af Skibenes Besætning døde.

Kaptajnen fandt sin Grav paa vor Kirkegaard, men de syv Matroser blev efter Folks Sigende roet i Land og begravet i den lille Lund ved Enden af Damsklint, som nu gennemskæres af Gasværksbanens Spor. Dette Sted blev helliget Poperne.

Denne Overlevering er ikke rigtig. De russiske Døde blev begravet paa Kirkegaarden; alles Navne findes i Kirkebogen.

Paa Linjeskibet »Wiborg« døde Kaptajn Mazerowsky den 12. August. Hans Gravsten er endnu bevaret, og Marmortavlen bærer følgende Indskrift:

Paul Mazerowsky
Capitain af det Keiserlig
Russiske Styrmands-corps,
død den $12\frac{1}{24}$ August 1850
i en Alder af 42 Aar

ombord i det Keiserlige
Linieskib
Wiborg

paa Sønderborger Rheden.

Over den danske Indskrift findes samme Indskrift paa russisk.

Desuden blev her begravet følgende Matroser:

- 1 Michel Tadvitt fra Wendro i Livland, død den 11. August 1850 paa Fregatten
»Atwochnoi«.
- 2 Elias Pajodin fra Gouvernementet Kostroma død den 5. August 1850 paa Linjeskibet »Arsis«.
- 3 Johan Gangoff, død den 8. September 1850 paa Linjeskibet »Sisoy Weliky«.
- 4 Jacob Titfer fra Wesenberg i Estland, død den 11. September paa Linjeskibet »Arsis«.
- 5 Cyprian Schekin, død den 15. September 1850 paa Linjeskibet »Brien«.
- 6 Peter Niller, fra Estland, død den 17. August 1850 paa Linjeskibet »Rossia«.
- 7 Gregor Kusnetzoff fra Neschno (Archangel) død den 2. August 1850 paa »Rossia«.

Gravene af de syv Matroser kendes ikke mere. Naar gamle Sønderborgere fortæller, at Russerne, som tilhørte den græsk-katolske Kirke, ikke kunde faa Lov til at hvile paa vor Kirkegaard, men fik anvist Lunden ved Damsklint som Gravplads, er denne Fortælling uden historisk Grund.

Den store Stormflod i 1872 bortflyttede en Del ude ved Enden af Damsklint og derved blev en Del menneskelige Skeletdele afdækket.

Om dette Fund end ikke har noget med Russerne at gøre, er det dog sikkert, at der paa dette Sted findes en Gravplads. Ved Gennem-

skæringen af Lunden, ved Gasværksbanens Anlæg, fandt jeg selv en Del Ligrester paa Stedet, hovedsagelig Ryghvirvler og Stykker af Menneskekranier. Men disse Ligrester maa stamme fra en ældre Tid.

Der fortælles iøvrigt, at da Kaptajn Mazerowsky blev begravet med stor Pomp og mangfoldige Ceremonier, stod der et Fad med Risengrød paa Kisten. Russerne forklarede, at deraf skulde Kaptajnen leve undervejs, thi efter tre Dage skulde den afdøde atter opstaa i Petrograd!

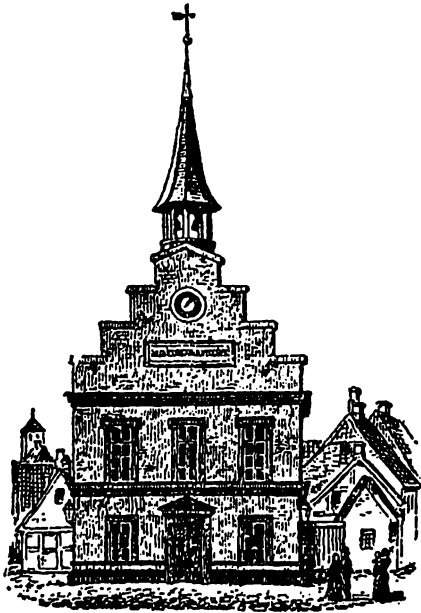
Sønderborgs gamle Raadhus, nedbrudt 1933.

Siden omkring 1540 kender vi Sønderborgs Borgmesterrække. Den ældste, Hr. Andreas Volquartsen, residerede, da Kong Christian II. sad som Fange paa Slottet, da Thomas Sture var Amtmand.

Den næste Borgmester var Hr. Mattias Kramer, han nævnes i Thomas Stures Dødsaar 1563 og endnu 1580.

I Volquartsens eller Kramers Tid kan det gamle Raadhus, this Ydermure har trodset Tiden til i Dag, være blevet bygget. Der har staaet et Raadhus fra Middelalderen paa samme Sted. Da Sønderborg antagelig allerede har været Købstad omkring Midten af 13. Aarhundrede, da Byen og Slottet Aar 1253 blev belejret og erobret af Kong Kristoffer, er der ingen Tvivl om, at Sønderborg har haft sit Raadhus ret tidligt.

Det nu nedbrudte Raadhus er en Bygning fra det 16. Aarhundrede, men baade indvendig og udvendig har det flere Gange maattet skifte Udseende. En mindre Forandring af Bygnin-

Raadhuset 1862.

gens Indre er sket 1772. Indtil 1837 stod den smukke Renæssancebygning med sit røde Munkestensskifte med takkede Gavle og et smukt Spir. I det lille Sønderborg fra dengang har Raadhuset været en monumental Bygning, der har givet Byen Præg og Hygge.

Vi kender flere Billeder af det gamle Raadhus. Peter Hansen Resens Tegning af Byen med Slottet og Raadhuset (Atlas daniæ, tegnet omkring 1669) viser Raadhuset paa samme Sted og i samme Stil, som vi har kendt det. Paa samme Tegning ses foran Raadhuset en Søjle. Det maa være Skampælen eller Gabestokken. Et andet Billede findes i Pontoppidans Danske Atlas (1781), et Kobberstik af J. G. Friederich, tegnet omkring 1770. Det er en lidt klodset Tegning, men Raadhusets Linjer er rigtige, med de takkede Gavle i Nord og Syd og Spiret i nogen Afstand fra Nordgavlen. I det nordlige Gavlfelt, over Salvinduerne, sad en ca. 4,75 m lang, 85 cm høj Tævla med Indskriften:

MÆTH LOCH SKAL LAND BYGGIES.

(Med Lov skal Land bygges).

Under Nedbrydningsarbejdet kunde det med Sikkerhed konstateres, hvorledes det gamle Renæssance-Raadhus har set ud. Paa 1. Sal har der været 8 store, fladbuede Vinduer til begge Sider, ud mod Store og Lille Raadhusgade og tre i Nordgavlen. I denne Etage var den store Sal med en stor muret Kamin, (dens smukke Formsten fandtes under Nedbrydningen), Retsværelset (»Gerichts-Stube«) og Justeringskammeret. I Stueetagen var der foruden Hovedportalen mod Nord en Dør paa hver Side ud mod Raadhusgaderne. En Del mindre Vinduer har siddet i usymmetrisk Orden. Her i Stueetagen var en Lejlighed til Raadhuskastellanen,

bestaaende af tre Stuer og Køkken; desuden var der 6 Fængselsrum. Hele Bygningen stod paa et 1 m bredt og 2 m højt Granitfundament.

Krigsraad i Raadhussalen i 1658.

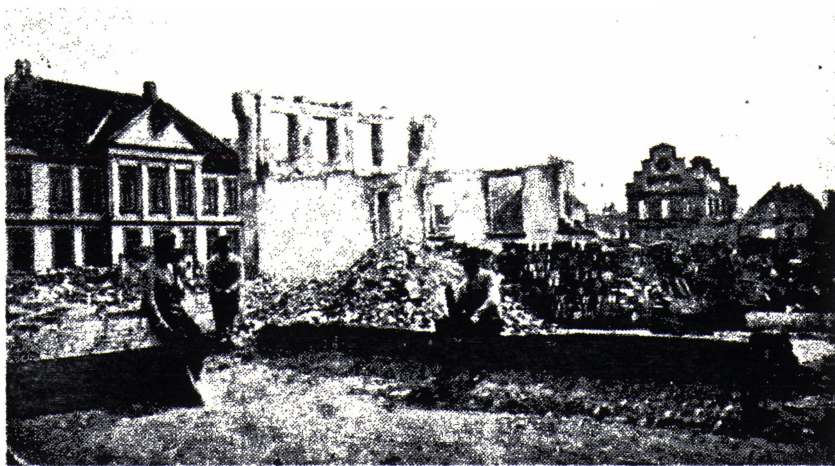
Efter at de Allierede danske, brandenburgske og polske Tropper under Kurfyrst Friedrich Wilhelm af Brandenburg den 17. December 1658 havde erobret Sønderborg By og Slot og bortjagede Svenskerne, holdt Kurfyrsten den 23. December samme Aar et Krigsraad, hvor der blev fattet vigtige Beslutninger om Krigsførelsens videre Forløb. Dette Krigsraad afholdtes paa Sønderborg Raadhus. Protokollen, som blev ført af General von Schwerin, dateret »Actum Sonderburg, den 23. Dec. 1658« opbevares i »Das Geheime Arkiv i Berlin«.

ske og polske Tropper under Kurfyrst Friedrich Wilhelm af Brandenburg den 17. December og bortjaget Svenskerne, holdt Kurfyrsten den 11½ Pfd. mit zutaten und Arbeitslohn 30 m

Ombygningen 1837.

1837 fandt en fuldstændig Ombygning Sted, kun Ydermurene blev staaende. I Stedet for de 8 Vinduer, byggede man 5 Vinduer paa hver Side. De smukke Fladbuer forsvandt, Døre og Vinduer fik lige Linjer. Murermester Prüss leverede Tegningerne mod et Vederlag af 51 Rbdlr.

Joh. Gerh. Otzen moatog »für Annahme des Rathaushaues« 6506 Rbdlr. 64 Sk. og for leverede Varer og Arbejde 957 Rbdlr. 29 Sk. Skipper Jørgen Clausen hentede Kobberplader til Spiret og en Kobberskive til Taarnuret i Flensborg. Det beløb sig paa 227 Rbdlr. 64 Sk. Maler Henningsen malede Stangen og Kuglen,

Sønderborg efter Bombardementet i 1864.

Spiret, Vejrhanen, Kuglen og Urskivens Tal med ægte Guld.

Vejrhanen blev leveret af Kobbersmed Mahning, imod at han skulde tage Materialet af den gamle. Mahnings Regning over dette Arbejde, dateret 26. Juni 1837, er ganske morsom:

Nota.

»Ein Flügel zu das Rathaus verfertigt, wiegt 11½ Pfd. mit zutaten und Arbeitsloh 30 m

davon geht ab ein alter Flügel,

wiegt 6 Pfd. a 12 s. 4 m 8 s.

25 m 2 s.

(»Stadtrechnung« 1837/38).

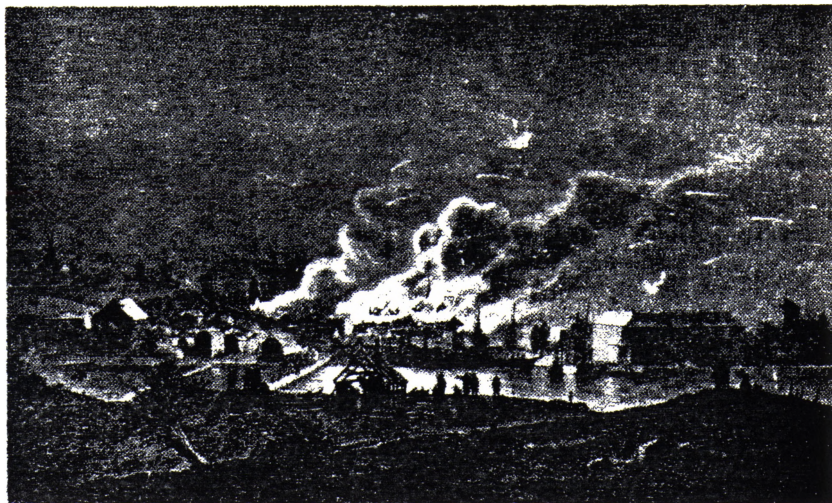
Den gamle Indskriftstavle: »Med Lov skal Land bygges« blev siddende paa sin gamle Plads.

I den Tid, Ombygningen stod paa, blev Byraadmøderne og Retsforhandlingerne afholdt i Raadmand Heide's Hus, hvor han havde indrettet Lokaler dertil. Heide fik derfor en Godtgørelse paa 96 Rbdlr. Alt i alt beløb Omkostningen sig til 8610 Rbdlr., 37 Sk.

Et stort Maleri af Raadhuset findes i Samlingerne paa Sønderborg Slot. Det er malet af F. Grossmann, 1858.

I Sommeren 1861 boede Kong Frederik VII. et Par Uger i Sønderborg. Kongen og Grevinde Danner boede i Borgmesterboligen (Justitsraad Alexandersens Ejendom). Det var Festdage i Sønderborg, men Højdepunktet var et festligt Lag for Byens Honoratiories, som Kongen lod afholde i Raadhussalen. Det var Kongens store Fornøjelse at svinge Sønderborgs Borgerfruer i munter Dans.

Kongens Taffel afholdtes under dette Besøg i Raadhussalen. Det var ogsaa i Raadhussalen

Raadhusets Brand under Bombardementet Natten til 3. April 1864
Efter Træsnit i „Illustreret Tidende“ 1864

her i Sønderborg, hvor Kong Frederik VII. 1861 modtog det italienske Gesandtskab, som bragte Meddelelse om Victor Emanuels Proklamation til Konge af Italien.

Ødelæggelsen 1864.

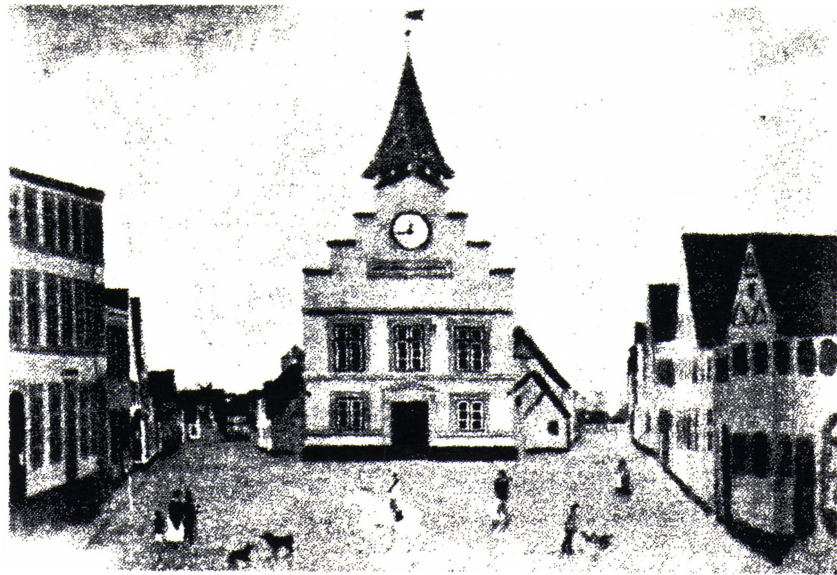
Krigen 1864 tog fat paa Raadhuset med haard Haand. Da de prøjsiske Belejningsbatterier paa Gammelmark den 2. April om Eftermiddagen Kl. 4^{1/2} aabnede Ilden mod Sønderborg, slog den tredje Granat ned i Lille Raadhusgade, lige ved Siden af Raadhuset, hvor den dræbte og saarede 28 Mand af 16. Rgts. 4. Komp., som lige havde rømmet Slottet og nu var paa March, for at søge Dækning i Byens nordre Del.

Kort efter fik Raadhuset den første Træffer. Hen paa Aftenen faldt Granaterne tættere og senere antændtes Raadhuset af de svære 28 Pds. Brandgranater. Det brændte fuldstændig ned, kun de ramponerede Ydermure blev staaende. En Del af Inventaret blev reddet, men desværre brændte en stor Del af Byens gamle Arkiv. Den 3. April Kl. 3^{1/2} om Morgenen er Raadhusuret gaaget i Staa.

Ved Nedbrydningen saa man tydelige Brandspor. I de gamle Bjælkelejer var der Spor af de forkullede Bjælkeender, ligesom man ogsaa kunde se, hvor Granathullerne i Ydermuren var blevet udbedret.

Genopbygningen 1865.

1865 blev Raadhuset genopbygget. Det kostede 25,366 Mk. Murerarbejdet udførtes af Bygmester J. J. Rathgen for 19.850 Mk. Taarnet og Balkonfacaden blev støbt i Carlshütte ved Rendsborg. Taarnuret leverede Urmager M. Lemke i Frederiksstad for 1500 Mk. Den store Klokke i Spiret

Raadhuspladsen 1858. Efter Maleri af F. Grossmann i Museet paa Sønderborg Slot

støbte Stein & Meyland for 269 Mk. Dens Vægt var 287 Pd. Den gamle Indskriftstavle, som mindede om Valdemars Lov, forsvandt, og i Stedet for indsattes en simpel Tavle med Aarstallet 1865. Den var brændt i Ler paa Rendbjerg Teglværk. Over Vinduerne blev anbragt to runde Vaabenmedailloner, hugget i Sandsten i Sønderborg Byvaaben og det slesvig-holstenske Vaaben. Disse Medailloner blev efter Genforeningen erstattet med nye i Bronze, det danske Rigsvaaben og det nye Byvaaben. Som bekendt antog Byraadet i 1921 et nyt Byvaaben.

I den Tid, Raadhuset laa i Ruiner og under Ombygningen af det nye, afholdtes Byraadmøderne i Salen paa »Holstensk Hus«. Borgmester- og Politikontoret var en Tidlang i Købmand Petersens, P. S.' Hus, 2. Quart. Nr. 1.

Ombygninger efter 1864 med al Slags moderne Pilleri og Puds, forvanskede den gamle smukke Stil, men alligevel kan man ikke nægte, at den lille Bygning satte Præg paa Bybilledet, og set fra Raadhuspladsen og Perlegade var den ikke helt uden monumental Vrkning.

Efter en Bekendtgørelse af 13. Februar 1866 fremlægges Byens Overslag over de kommunale Indtægter og Udgifter for Regnskabsaaret 1866/67 fra 14. Febr. til offentligt Eftersyn i Deputeretværelset paa Raadhuset.

Indvielsen af Raadhuset 1866.

Indvielsen af Raadhuset fandt Sted 22. Marts 1866 paa Kong Wilhelms Fødselsdag. Indbydelsen til Festligheden var undertegnet af Borgmester W. Toosbuy, B. Stein, J. C. Jørgensen, C. Petersen, og Günther-Hanssen.

Festen formede sig saaledes: Kl. 6 indledede Militæret med en Reveille. Artilleribesætningen i Brohovedet skød Salut. Kl. 11 var der Militær-

Udsnit af Sønderborg med Raadhuset
omkring 1770.

Kobberstik i Pontopp. „Danske Atlas“.

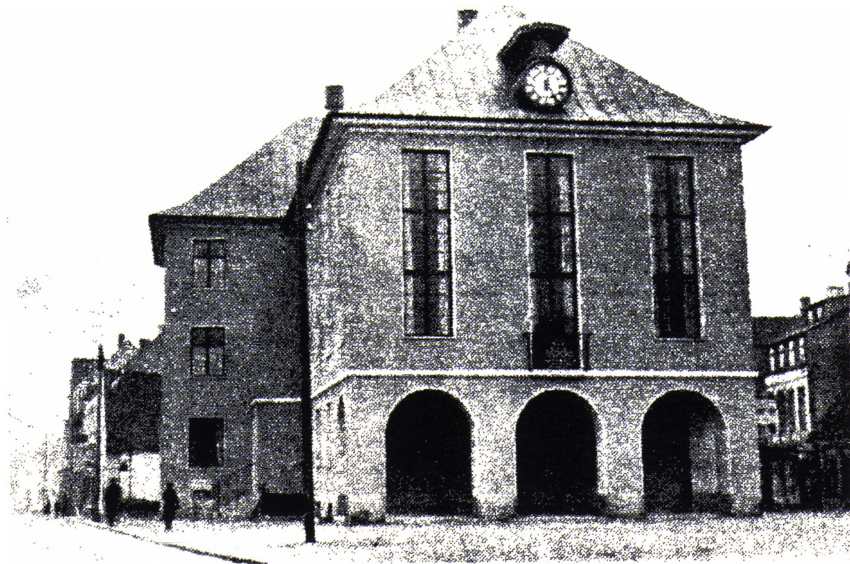
gudstjeneste, til hvilken Magistraten og Borgene var indbudte. Kl. 1 var der Parade paa Slotspladsen, hvor Bataillonskommandøren, Major v. Cranach, talte. Garnisonen bestod af Füselier-Bataillonen af 7. Rhinske Infanteri-Regiment Nr. 25 og Fæstningsartilleri fra Magdeburg. Efter Paraden samledes 70 Embedsmænd og Borgere med Garnisonens Officerer til en Festmiddag i den nye Raadhussal.

Under Tomten af det gamle Raadhus ligger svære Fundamenter af Grant, 1,40 Meter brede. Det er uden Tvivl Resterne af det helt gamle Raadhus fra Middelalderen.

I omkring halvfjerde Hundrede Aar er der blevet taget Beslutning om Byens Vel og Ve i den gamle Bygning. Den har oplevet Sønderborgs gode og onde Dage i Krig og Fred. Den manende Indskrift: »Med Lov skal Land bygges« har Aarhundreder talt til Sønderborgs Borgere. Nu hører dette Stadshus Byens Historie til, men Byens gamle Borgere vil mindes det med en vis Vemod. Det er et gammelt Stykke Sønderborg, som nu er forsvundet.

SØNDERBORGS BORGMESTRE **fra 1540— 1935.**

- 1540 Andreas Volquartsen.
- 1563 Matthias Krämer.
- 1580 Hans Botke.
- 1589 Jens Kopmann, † 1590.
- 1591 Peter Brunkersen.
- 1620 Thomas Brandt.
- 1638 Jacob Iversen Ahlmann.
- 1650 Christoph Pechmann.
- 1655 Michael Brandt.
- 1670 Jacob Jensen.
- 1693 Conrad Petersen, † 1721.

Det nye Raadhus.

- 1703 Ulrich Pieper, † 1720.
 1720 Mathias Clausen, † 1744.
 1731 Alexander Zoffmann, † 1765.
 1765 Johan Friedr. Hansen.
 1784 Johan Heinrich Prehn.
 1802 Johan Conrad Ahlmann, † 1852.
 1802 Heinrich Carl Esmarcch.
 1830 Anton Langreuter.
 1848 Jens Ravn.
 1850 Hilmar Finsen, afsat 29. Juni 1864.
 1864 G. von Pasckkowsky, konstitueret af Overkommandoen, indtil 14. 9. 1865.
 1865 Wilhelm Toosbüg.
 1869 Wilhelm Grimm.
 1883 Ludwig Moraht, † 1918.
 1890 Dr. Henry Petersen.
 1920 Købmand J. H. Kock.
 1922 Lærer emer. Johs. Jacobsen.
 1933 Bankdirektør Hans Nielsen.

Bankdirektør Hans Nielsen

Lærer emer. Johs. Jacobsen

Købmand I. H. Kock

Udtag af Sønderborgs gamle Bøde-Protokoller.

I Museet paa Sønderborg Slot gemmes en Del af Sønderborgs gamle Bøde-Protokoller («Bruch-Register»). De fører tilbage til 1633. I de ældste Par Aargange nævnes ikke Forseelsen, men kun den tilkendte Bøde. 1633 betaler Jürgen Clausen 1 Rdlr., Jürgen Mortensen »thø Kettingh« 2 Rdlr. osv. i Bøde. 1639. Den største Bøde betaler Wulf Andersen med 20 Rdlr, fordi han over for Byfogden havde fortiet, at han havde besvangret sin Tjenestepige.

Peter Paulsen havde ogsaa besvangret sin Pige, han blev dog kun dømt til en Straf paa 10 Rdlr., han har vel pligtfyldende meldt sin Synd til Byfogden i rette Tid.

1640: I Christoph Slagters Hus opstød Tumult mellem Mester Skarpretter og Jørgen Brüggeman fra Nordborg. Der var allerede Aaret i Forvejen kommet Uenighed mellem dem. Skarpretteren havde stukket Brüggeman med en Kniv i Ansigtet og det var ham, der havde givet Anledning til Striden. Bøde: 8 Rdlr.

Jørgen Kriegsmanns Dreng havde slaaet Kirstine Marcusdatter brun og blaa. Bøde: 1 Rdlr.

Jacob Mathiesen Kræmer gav Henrik Jacobsens Søn en Ørefigen, matte bøde $\frac{1}{2}$ Rdlr.

Christen Fohrmans (Vognmand) Stedsøn Jørgen har kastet Christine »up de Bohlbrügge« til Jorden og tilsmudset hendes Klæder med »Dreck ond Koth«: 1 Rdlr.

Karsten Frost har paa Gaden stukket Mathias Boselman med en Kniv i Laaret. Bøde 4 Rdlr.

1690: Maren Kristians var gaaet Slagterne i Bedene, idet hun havde solgt Oksekød. Derfor maatte Maren bøde 12 Sk.

Efterfølgende tre Kvindfolk har talt skammelig og utilbørligt om Marie Vinskænk:

Eline Kristensdatter
Maren Jørgens
Eline Erkens.

Hver betalte 12 Sk. i Bøde.

Diderich Bünger havde slaaet Maren Lasses i Hovedet med et Drikkekrus. Denne Fornøjelse kostede 24 Sk.

Peter Nissen og Hans Kley kom om Aftenen i Slagsmaal paa Gaden, saa at der opstod stor Tumult. — Peter maatte betale 1 Mk., Hans Kley 32 Sk.

1695. Ved Eftersynet med Skorstene blev mange Borgere »bruchfällig erfunden«. Hver maatte bøde med 12 Sk.

Politiet opdagede, at Andreas Krabbe havde slaaet Detlev Baulund et Saar i Hovedet med en Tragt. Andreas blev dømt til at betale 1 Rdlr. i Bøde, mens Detlev maatte betale 12 Sk. i Straf, fordi han havde saadant fortiet over for Politiet.

I Sal. Daniel Christensens Hus havde Jacob Klingenberg i Nærværelse af Christian Johansen talt nedsættende om Skipperlaget, hvorfor han maatte bøde 24 Sk.

I Hinrich Meyers Hus var der om Natten Kl. 1 blevet skænket Øl. Gartner König fra Rumohrsgaard kom i Klammeri med Hans Johansen og saarede ham to Gange med en saakaldt Gartnerkniv. Derfor maatte han bøde 5 Mk.

1699. Slagter Jens Jacobsen har tiltalt Jørgen Boltesmed paa en utilbørlig Maade, skal bøde 1 Mk.

Daniel »Schuhflickers« (Skomagere) Søn har slaaet Jørgen Hansens Søn blodig, 2 Mk.

Jens Slagter fik en Bøde, fordi han ikke har ladet sit slagtede Kreatur tilbørligt taksere, 1 Mk.

1700. Snedkerlauget har under Gudstjenesten lagt Øl op og drukket. Denne Fornøjelse kostede 2 Rdlr. 24 Sk. i Bøde.

Mads Marquartsen havde givet Christen Petersen et Øgenavn, denne Forbrydelse maatte bødes med 2 Rdlr.

1701: Lorentz Lorentzen har slaaet Musikantens Søn paa Halsen ved Peter Brandts Bryllup — 32 Sk.

1702: »Christian Günther Stadt Musicant hat des Herrn Gouvernours Hochfürstl. Durchl. Bedienten über die Gebühr mit der Music aufgewartet, weilen er aber von Ihnen dazu aufgezungen worden« slap Musikanten med en Bøde paa 2 Rdlr og 24 Sk.

1715: Lorenz Karberg har skældt David Bøgd og truet ham — 12 Mk.

Skarpretter Augustin Stengels Enke fik en Bøde paa 60 Mark, fordi hendes Karl havde taget Korneg fra forskellige Folks Marker. Kornet blev fundet i hendes Hus!

1716: Lorenz Karberg har injuret Musikanten Gørresen til Trods for at Sagen var afsluttet ved et Forlig. Karberg maatte bøde 3 Mk.

»Friedrich Kirchner, Töpfer, Mathias Cortzen, Drejer, Johannes Kroüsting, Repschläger, Frantz Folbereiter og Johannes Weber sind wegen begangener widderspenstigkeit, erwiesenen Ungehorsamh und dadurch erregten tumults aufm Rahtharse etc. «dømt til en samlet Straf paa 60 Mk. Grunden til »Tumulten« var, at de havde nægtet at bære den afdøde Skarpretters Lig til Graven.

1718. Carsten Knutzens Kone har haft siddende Gæster over den bestemte Tid. 1 Mk. 8 Sk. Det blev bekendt, at Michel Maas havde været med, han maatte bøde 12 Sk.

Private Selskaber maatte kun være en bestemt Tid. Man vilde have Ro i Byen!

1720: Skipper Christen Christensen har spyttet paa Vægteren paa aaben Gade, 1 Mk.

Hr. Hans Mohr bød sine Gæster ved Sønnens, Claus Mohrs Bryllup, mere end tilladt efter Politivedtægten. Derfor maatte han bøde 20 Mark.

Jørgen Lorentzen, Skomagersvend («Schusterknecht») hos Jørgen Schultz, har en Søndag Morgen under Gudstjenesten siddet i sit Arbejdstøj ved Værkstedet. Da man ikke kunde eftervise, at han havde arbejdet, slap han med en Bøde paa 1 Mk.

Følgende Bagermestre blev straffet for daarlig Vægt af Rug- og Hvedebrød: Hans Ernst Christian 12 Sk., Thomas Jensen 1 Mk., Mathias Cortzen 1 Mk. 8 Sk.

1722: Skræder Abraham Hegewaldt har skældt Hs. Excellence, Geheimeraad og Amtmand von Platens Lakai ud — 1 Mk.

1725: Skarpretteren Mester Johan Andreas Bamse har Søndag Aften, hele Natten igennem til Mandag Middag siddet i Otto Paulsens Hus og drukket og spillet. Derfor maatte Bamse betale 7 Mk. 8 Sk.

1730: Jørgen Knudsen fra Varnæs har lavet stor Skandale paa Gaden. Han har slaaet Vinduer ind og truet med Kniven. Da han derfor har siddet nogle Dage i Fængsel, slap han med en Bøde paa 9 Mk.

1735: Marie Sanders har ønsket Ingeborg Candes Ulykke, for »hendes Armods Skyld« slap hun med en Bøde paa 1 Mk.

1740: Skarpretterkonens Karl havde stjaalet Ærter paa Marken, desuden havde han slaaet Jens Bertelsens Søn ved Klosteret. Derfor maatte han betale 18 Mark.

1750: David Menzel har væltet Kindermanns Bord, fordi han (Kindermann) havde givet ham en Lussing. Menzel maatte betale 1 Mk. Kindermann 3 Mk. i Bøde.

1760: Hans Slagter har ved Nattetid lavet Tumult, han fik 8 Dages Fængsel paa Vand og Brød.

Skarpretter Bamse har ikke rettet sig efter Borgmesterens Befaling, derfor maatte han betale 1 Mark.

1770: Bogbindersvend Nic. Stein har skældt Dragon Friedrich Treuter ud, og denne gav Stein en Lussing. Hver maatte bøde 3 Mk.

1775 har en Sag vakt stor Opsigt: Kammerherreinde von Adeter gav sin Kammerjomfru Frøken Charlotte Geltrop en Lussing. Kammerherreinden maatte bøde 15 Mark.

1780: Smedesvend Ludwig Balzer har i Fuldskab om Aftenen Kl. 11 lavet en saa stor Spektakel i Mesterens Lejlighed at han ved Midnatstid maatte sættes i Fængsel. Desuden maatte han betale 5 Mk.

Fra 1785 og saa længt Straffelisterne foreligger (til 1820) nævnes Forseelserne ikke mere, kun Navn og Bødens Størrelse anføres. I Hundreder af Tilfælde er N. »gröblich beschimpfet« af P., eller »blütig geschlagen«, han har faaet »Ohrfeigen« eller »Maulschallen«. Naar man forfølger Bødeprotokollerne gennem de næsten 200 Aar, ser man, at Politiet endnu omkring 1820 har maattet befatte sig med alt det personlige Smaakrammeri, ligesom i første Halvdel af det 17. Aarhundrede.

Her er kun fremdraget smaa Udpluk, men der kunde samles en pyntelig Buket af de mange Morsomheder, som disse gamle Protokoller indeholder. Retten gik den Gang lidt haardere frem end i Dag. Der er ingen Steder Tale om, at én er sluppet fra sine Løjer med en Advarsel.

Bombardementet den 2.—3. April 1684.

Da Sønderborg rømmedes.

Enkefru Sisseck, Perlegade 91, fortæller:

Vi boede »Bag e Rajhus« (1. Quart. No. 144), nu lille Raadhusgade. Min Fader var Bødkeremester Johan Sørensen. Da Granaterne hen paa Eftermiddagen den 2. April begyndte at slaa ned i vor Gade (kort før var en Granat slaaet ned ved Raadhuset, hvor den dræbte en Del Soldater af 16. Regiment) besluttede vi at rømme Huset. Vi tog først Ophold hos Schøndorffs i Rønhaveg. (»e Rendborregy'e«), hvor vi blev til næste Morgen. Vi var fire Børn (jeg den ældste, 10 Aar, min yngre Søster ca. $\frac{1}{4}$ Aar), laa paa Gulvet og sov, mens Fader, Schøndorff og et Par Sergenter fordrev Tiden med Kortspil. Moder havde faaet en Seng. Det besluttedes at tage op paa Als den næste Morgen. Vi skulde til Katry, hvor vi havde Slægtninge. En af Sergenterne skulde den næste Morgen med Krudtvognen til Avgustenborg og tilbød Fader, at vi maatte køre med, og Fader tog imod Tilbudet.

Om Aftenen gik Fader og Jørgen Schøndorff ned til vort Hus for at hente noget Sengetøj, og de kom godt tilbage dermed. Lidt senere hen paa Aftenen var der endnu nogle Ting, vi gerne vilde have med fra Huset, og Far og min Tante gik derned. Da de var paa Raadhuspladsen, slog en Granat ned i Posthuset.

Begge faldt om paa Gaden, men blev uskadt. Da de kom lidt ned ad Lille Raadhusgade, slog en Granat ned midt paa Gaden. Fader og min Tante sprang ind i Busks Hus, men Granaten voldte ingen Skade. Det varede længe, før de kom tilbage, og Moder blev urolig. Hun sendte derfor mig ned at se, hvor de blev af. Den ene Granat kom efter den anden, men jeg vandrede ufortrødent ned ad Gaden. Da jeg kom ned til Huset, hvor nu Snedkermester Chr. Wolff bor, blev jeg stoppet af en Sergent. Han sagde, det var uforsvarligt at sende et Barn som mig ud, og sendte mig hjem. Kort efter kom Fader og Tante velbeholden tilbage.

Næste Morgen, den 3. April, Klokken 8 steg vi i »Pulvervognen« for at køre til Avgustenburg.

Moder, Tante og vi Børn blev pakket ned i Kassen, og Fader og Jørgen Schøndorff maatte afvekslende ved Hjælp af en Jernstang holde Laaget aabent. Landevejen, opblødt af Regn, var fyldt med Flygtninge. Mange græd og slæbte deres Bylt paa Ryggen.

Vi kom til Avgustenburg og blev læsset af. Der sad vi med vort Sengetøj paa Gaden. Pulvervognen skulde fyldes ved Krudttaarnet bag Parken. En barmhjertig Kone bød os ind til Kaffe og Rundstykker. Imens havde Fader faaet lejet en Vogn i Krumom, og vi kørte saa videre til Katry.

I de første Julidage kom vi tilbage til Sønderborg.

Vi maatte igennem Raadhusets Ruiner for at komme ind i Gaden. Vort Hus var ikke brændt, men en Granat havde ødelagt Spisekamret og Køkkenet. Hylder og Potteskaar laa i vildt Kaos. Det meste af Indboet var i god Behold.

Nogle Borde og Stole, som var forsvundet, fandtes i Barrikaden ved Raadhuset. Byen var besat af tyske Soldater. De hjalp os, saa godt de kunde, og vi indrettede os, saa godt det gik i det gamle Hjem.

Da de tabte lille Christian.

Postsekretær Christian Hansen i Kappel, Søn af Blikkenslager Hansen, Perlegade 49, var et Barn paa et Par Maaneder, da Forældrene under Sønderborgs Bombardement forlod Byen. De blev kørt til Avgustenburg sammen med os og lille Christian var viklet ind i et stort Uldtæppe. Ankommet til Avgustenburg steg Madam Hansen først af Vognen og raaber til Blikkenslageren: »Far, ræk mæ' e Ba'n«! Det gjorde han, men Mor opdagede til sin store Skræk, at lille Christian ikke var i Bylten. Der blev en hel »Stahøj« over Tabet af Barnet, men sluttelig fandt man den lille Christian paa Bunden af Vognkassen.

Boghandler la Mottes Forretning (nu Als Boghandel) laa indtil 1864, hvor nu Politigaarden ligger. Hans Frost, senere Bogholder i »Sonderburger Zeitung«, var den Gang ung Mand i Boghandelen.

Om Eftermiddagen den 2. April kom de første Granater fra Gammemark. Som mange andre Bygninger, var ogsaa la Mottes Boghandel truet, og ved 5-Tiden begyndte man at rømme Forretningen. Vognen holdt paa Gaden, den var allerede fyldt med Forretningsbøger og andre Ting. Frost kom lige ud med Stueuret, da en Granat slog ned i Apoteket og eksploderede med et mægtigt Knald. Et af Sprængstykkeerne traf Hesten, der faldt død om, et andet traf Vognen, der fuldstændig knustes. Hans Frost fløj hen ad

Gaden med Uret i Armen, men hverken Frost eller Uret tog Skade af denne Medfart.

Den Granat, som Enkefru Sisseck omtaler, der slog ned i Lille Raadhusgade og dræbte og saarede en Del af 16. Regiment, voldte stor Ulykke. Stedet, hvor den slog ned, betegnes ved et Granitkors i Gadens Brolægning, i hvilket der er indhugget: »2. April 1864«. En Mindetavle paa Farvehandler Nis Jacobsens Ejendom beretter:

2. APRIL 1864
SPRANG HER EN
PRØJSISK GRANAT
DEN DRÆBTE OG SAAREDE
28 MAND AF i
16. REGTS. 4. KOMP.

Bogholder Niels Busk fortæller, at han som 6-aarig Dreng den Eftermiddag sad i sit Hjem i Lille Raadhusgade og saa ud af Hjørnevinduet, da 16. Regiments 4. Kompagni marcherede forbi. Han saa Granaten falde og den dødbringende Virkning.

Gaardejer og Danebrogsmand Jørgen Rasmussen, Allested paa Fyn, der var med i Kompagniet og var den eneste af sit Korporalskab, der slap uskadt fra Ulykken.

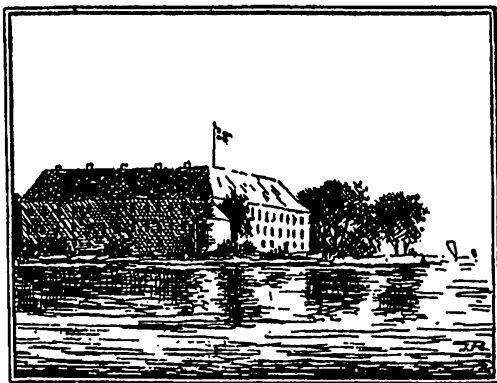
»Jeg var, fortæller han, den 2. April med mit Kompagni tilligemed flere andre indkvarteret paa Sønderborg Slot. Jeg stod ved Vinduet og saa den første af de pruessiske Granater falde ned et Stykke ude i Vandet. Mine Kammerater blev straks noget højstemte, de troede ikke, at Tyskerne kunde skyde saa langt at Granaterne kunde naa ind i Byen. Men da den anden Granat naaede Land, sank Stemningen straks. Den tredie Granat slog ned i Slottet, men dog saaledes, at ingen af Mand-

skabet blev ramt. Mandskabet kom hurtigt ud og blev ført ud af Byen med Undtagelse af vort Kompagni. Dette førtes af Sekondløjtnant Storm, da Kompagnichefen var Forpostkommandør. Løjtnanten viste sig modig og lod Kompagniet opstille paa Gaden nedenfor Slottet. Da Opstillingen blev umulig ved at Granaterne slog ned i Husene, saa Tagstene røg os om Hovedet, førte han os ind paa en nærliggende Tømmerplads, hvor vi blev opstillet og fik udleveret Munitioen. Han lod derpaa hele Kompagniet marchere sluttet gennem Byen. Men vi var ikke kommet længere, end lige ud for Raadhuset — vi havde dette paa venstre Haand — før en Granat slog ned i Kompagniet, hvorved vi havde 28 døde og saarede. Der blev straks kommanderet: Træd an! Og jeg blev helt underlig til Mode, da Kommandersergenten spurgte, om jeg var ene. Jeg saa nu, at der af mit Korporalskab ikke var flere end jeg tilbage.«

To Mand var døde: Menig 210, Niels Hansen, Menig 117, Peter Chr. Lohse, de blev begravet den 5. April paa Sønderborg Kirkegaard. Alle de saarede blev transporteret til Lazarettet paa Augustenborg Slot, hvor fire haardt saarede døde: Menig 116, Peter Hansen, Rødby, † 4. 4., begr. 7. 4., Menig 121, Jørgen Jørgensen, V. Skjerninge, † 9. 4., begr. 12. 4., Menig 92, Chr. Andersen, Sørbylille, † 10. 4., begr. 14. 4., Menig 201, Jens Johansen, Asserballe, † 16. 4., begr. 19. 4. Disse fire hviler paa Augustenborg Kirkegaard. De øvrige 22 Mand var tildels let saaret, og slap heldig over Ulykken.

I Generalstabens II. Bind p. 814 berettes kort om denne Begivenhed under 2. April:

»I Sønderborg faldt den første Granat Kl. 4^{1/2} Eftermiddag i Slottet, og Byen bombarderedes derefter kraftigt. Skuddene faldt navnlig i Partiet om Raadhuset, ved en af de første Granaters Sprængning, som fandt Sted i en Kompagnikolonne, dræbtes og saaredes 28 Mand.«

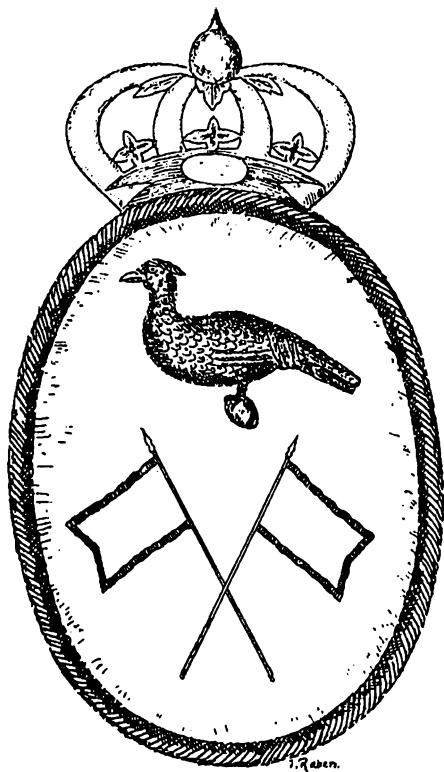
Dreng-Borgerskolens Fugleskydning.

I Midten af det forrige Aarhundrede blev der i Sønderborg fejret tre Fester, i hvilke hele Befolkningen tog mere eller mindre Del: Skipperlaget, Skyttefesten og Dreng-Borgerskolens Fugleskydning.

Omkring 1840 arrangerede daværende Rektor Peters, af Eleverne kaldet »Ole« en Fugleskydning for Drengene i Rektorklassen; kun ganske faa af Eleverne i Kantorklassen fik Lov at deltage. Hver Deltager maatte forud betale et Bidrag, som skulde dække Udgifterne til Gevinster og andre Festarrangementer. Flere Uger i Forvejen blev der under Ledelse af daværende Sergent Johannsen, ekserseret paa Skolepladsen, thi ved Festen, som i Reglen fandt Sted i Forsommeren, gik det fuldt militærisk til. Drengene havde valgt sig en Kaptajn, som førte Kommandoen, desforuden Oldermænd, Løjtnanter og Tropsførere.

Paa Festdagen samledes Drengene om Morgen paa Skolepladsen, alle i hvide Bukser. Med et Musikorkester i Spidsen drog man i streng militærisk Orden til Huset, hvor sidste Aars Konge boede Undertiden havde Skolen sit eget Orkester, thi der fandtes Musikinstrumenter i Rektorklassens Besiddelse. Hver Deltager havde et Gevær af Træ, Officererne til dels lange, til dels korte Sabler; yngre Dreng bar Kranse, til hvilke Gevinsterne var fastgjort. Disse Kranse havde Pigerne i Skrivemesterklassen bundet, til Tak derfor blev de trakte-

ret med Kager af Rektor Peters. Denne havde altid stor Glæde af Festen, og han tog altid ivrig Del i Forberedelserne; derfor havde hans Elever det altid godt hos ham i disse Dage.

Efter at man havde afhentet Kongen, marcherede Toget til Rektorens og Pastorens Boliger, hvor Kaptajnen hver Gang udbragte et »Leve«. Skydningen fandt Sted paa Østerhagen ved den lille Skratmose, i senere Aar paa den saakaldte

Papagøjekobbel, som sandsynligvis har Navn efter den dengang afholdte Fugleskydning. Der blev skudt med en Armbrøst efter en Træfugl. Armbrøsten var saa stor og tung, at mindre Dreng ikke kunde tumle den, saa maatte en voksen spænde og sigte, og den paagældende Dreng havde hun at trykke af. Enhver, som skød enten en Vinge, Hoved, Hale eller lignende ned, fik en Gevinst, og den, der tilsidst skød Kroppen, var »Konge«. Hver Gang, der faldt et Stykke ned, blev det ledsaget af høje Hurraraab, som naturligvis var særlig kraftige ved Kongeskudet.

Naar Fuglen ikke vilde gaa itu, hjalp man den dertil ved at save i den. En Mængde Tilskuere indfandt sig om Eftermiddagen paa Østerhagen, og paa den Dag havde alle Børnene fri fra Skole.

Naar Skydningen var forbi og Gevinsterne uddelte gik det igen i militært Optog tilbage mod Byen. Kongen som gik imellem Oldermændene bar Kongesymbolet, en ca. 11 cm høj oval forgyldt Messingplade, paa hvis øverste Rand var anbragt en Krone. Paa selve Pladen saas to korslagte Faner, over hvilke der befandt sig en Due. Bagsiden bar følgende Indskrift: »Til Erindring om J. F. Bønning 1842«. Foran Kongens Bolig udbragtes endnu et Leve for Kongen, og Toget drog videre til Skolegaarden hvor det opløstes.

Nogle Dage senere fandt der som Afslutning et Bal Sted paa Raadhuset, til hvilket Skytternes Forældre, Søkende og Veninder blev indbudte. Hver Deltager betalte for sig og sin »Dame« 4 Rigsmark. Der gaves Kager, The og Limonade. Kaptajnen havde det Hverv at udbringe de forskriftsmæssige Hurraraab for Rek-

toren, Borgmesteren og Præsten. Bagefter blev der danset indtil den lyse Morgen.

Omkring 1875 ophørte Fugleskydningen, man skød da i Stedet for med Bøsser mod en Skive. Samtidig blev det bestemt, at Elever fra 2. og 3. Klasse nu ogsaa kunde deltage. Men det gik dog stadig strengt militært til, Læreren overtog Indøvelserne. Festen blev stadig mere og mere en Fest for hele Sønderborgs Ungdom. De, der ikke skød, beskæftigede sig med Potteslagning, Biden til Kringle, Sækkeløb og andre Folkeforlystelser. Festen fandt nu for det meste Sted i Kathrinelund og i Skyttegaarden, hvor der jo var Skydebaner; i de sidste Aar endogsaa i Kurhuset. Den sidste Skydning fandt Sted i 1892. Forskellige Lærere var Modstandere af disse Skyttefester, særlig den daværende Rektor Marxen, der foranledigede, at de ikke mere fandt Sted; i Stedet for disse blev der arrangeret Skoleudflugter.

Sagn — Overtro — Fortælling.

Hertug Hans og Hofnarren.

Hertug Hans den Yngre var en meget streng Herre, og man paastaar at ingen har set ham smile. — Hertugen havde engang en Dværg som Hofnar, som hans anden Gemalinde, Fru Agnes Hedvig, havde bragt med fra Saksen. En Dag sad Hertug Hans i st Værelse, han havde haft Modgang. Paa saadanne Dage vovede ingen af Tjenerskabet at gaa ind til ham. Pludselig træder Hofnarren ind til Hertugen og stiller sig bredbenet foran den strenge Herre: »Har Deres fyrstelige Naade ogsaa set saa gnaven ud, da Deres fyrstelige Naade bad om Fru Hertugindens Haand?« Hertugen maatte le, men han

smed alligevel Hofnarren ud af Værelset. Hertug Hans maa dog have ærgret sig over Narren, thi denne maatte tilbringe hele den følgende Nat i ridende Stilling paa Slotstøget.

En Handel om et Kys paa Sønderborg Slot.

Den 14. December 1658 gik Kurfyrst Frederik Wilhelm af Brandenburg — som kaldes »den store Kurfyrste« over Alssund og indtog Sønderborg By og Slot, som var besat af Svenskerne. Kurfyrsten var Danmarks allierede i Svenskekrigen.

Ditlev Ahlefeldt til Hasseldorf, f. 1617 paa Gelting, var Krigskommissar, og ham havde Kongen befalet at foranstalte en Fest for Kurfyrsten og de fremmede Generaler paa Sønderborg Slot. Detlev Ahlefeldt lod sin Hustru og Datter deltage i Festen.

Da Datteren, den 16-aarige Christine, mødte paa Ballet, var Kurfyrsten saa indtaget af hendes Skønhed, at han igennem Fyrsten af Anhalt bød Christines Fader en Ring til en Værdi af 2000 Daler, naar han maatte faa Lov til at give Christine et Kys i Forældrenes og hele Selskabets Nærværelse. Ahlefeldt skriver *) at han gerne havde »gratificeret« Kurfyrsten dermed, »men Moderen vilde ikke« og Christine maatte under Paaskud af Upasselighed forlade Selskabet og gaa op paa sit Kammer.

Dagen efter bad tre Generaler om hendes Haand. En kejserlig Brigadér, Greve von der Nuth, løb af med Lykken. — Om Christine er blevet lykkelig, fortæller Chronisten ikke noget om.

(Efter »Heimatblätter«, 1915. S. 139.)

*) Efter gamle, paa Godset Haseldorf fundne Optegnelser.

Hertug Hans og de flensborgske Købmænd.

Kong Frederik I. og Christian III. havde givet flensborgske Købmænd Privilegier, at de kunde drive fri Handel paa Als og Sundeved. Efter Hertugdømmernes Deling overtog Hertug Hans d. Y. 1564 den sønderborgske Del. Han udstedte en Forordning, efter hvilken det kun var tilladt sønderborgske Købmænd at drive Handel paa Als og Sundeved. Derover opstod der Stridigheder mellem Sønderborg og Flensborg. Nogle flensborgske Købmænd modsatte sig Forbudet og handlede videre paa Als, idet de be-
raabte sig paa deres gamle Privilegier. En af disse havde 1617 købt en Ko paa Als. Da han kom til Sønderborg med den, forlangde man $\frac{1}{2}$ Daler i Told for Koen. Da Købmanden havde betalt Tolden, tog man ogsaa Koen fra ham; idet Hertugens Embedsmænd var af den Anskuelse, at Købmanden overhovedet ikke havde Ret til at købe en Ko paa Als. Raadet i Flensborg sendte en Besværing til Hertugen og forlangte paa Grund af de gamle Privilegier en Godtgørelse for Koen. Hertugen afviste Besværingen med den Begrundelse, at hans Forordning gjaldt, og at Sønderborg var langt ældre og havde bedre Privilegier end Flensborg.

(Slesvig Statsarkiv, CXIX, 1. Nr. 46.)

Kong Christian II. og Knud Gyldenstjerne.

Da Kong Christian II. den 9. August 1532 om Aftenen mellem Kl. 8 og 9 blev ført som Fange til Sønderborg Slot, var han næppe kommet indenfor Slotsporten, før den lukkedes efter ham. Kongen blev da heftig og greb den nærmest staaende i Halsen. Det kom til Haandgribeligheder. Ridderen Knud Gyldenstjerne tog Kongen i Skægget og rev den svære gyldne

Kæde til sig, som han havde om Halsen med den kejserlige Ridderorden (det gyldne Vædderskind). Gyldenstjerne vilde dermed betegne, at Kongen nu var en fangen Mand, der ikke mere kunde bære kongelige Prydelser. Ordenskæden fandtes senere iblandt Kong Frederiks Klenodier.

Belejrings-Kirkegaarden ved Sønderborg Slot.

Da man i Oktober 1925 gravede Grunden op til den ny Toldbygning's Fundamenter, stødte man i en Dybde af ca. 1 Meter paa forskellige menneskelige Skeletter, der tilsyneladende har ligget Side om Side i Afstand paa omtrent 1 Meter.

Det antages, at det drejer sig om Slottets Begravelsesplads fra en eller anden Belejring, da faldne maatte begraves indenfor Ringmuren. Ved samme Gravning fandtes en Kanonkugle af tilhugget Granit.

Den hvide Dame.

En fornem Prinsesse paa Sønderborg Slot havde forlovet sig med en Væbner, med hvem hun var frugtsommelig. Faderen blev meget vred, og da der netop skulde holdes en stor Fest paa Slottet, befalede han fem Adelsmænd, at de afvekslende, uafbrudt skulde danse med Prinsessen. Da de havde danset til sent paa Natten, faldt Prinsessen pludselig om og døde. Væbneren blev kastet i Fængsel og senere henrettet. Efter denne Tid er Prinsessen ofte blevet set i Midnatstimen, naar hun i sin hvide Kjole vandrede igennem Slottets mange Værelser. Naar den hvide Skikkelse naaede det Sted i den tidligere Riddersal, hvor Prinsessen faldt om, forsvandt den.

Varsel om Drukning.

Nogle Folk, som en Aften sent gik forbi Sønderborg Slot, hørte pludselig ude fra Vindebroen et Plask, som naar nogen falder i Vandet, og et svagt Skrig. De ilede hen til Stedet, men alt var stille. Otte Dage senere faldt om Aftenen en hertugelig Embedsmand over Broen og druknede, just, da de samme Folk gik forbi, som 8 Dage før havde oplevet Varslet.

Genfærd.

I Sønderborg Slotsport findes paa Sydsiden en gamle Dør, som fører ind til et lille mørkt Rum, hvor der i ældre Tider gik en Trappe op til 1. Sal. Man fortæller, at Hertug Hans d. Y. har ladet dette Rum med Trappe bygge, for at han om Natten kunde faa sine »Veninder« op til sig, uden at Hertuginde mærkede det. — En Sjællænder stod flere Gange Vagt i Slotsporten under Treaarskrigen. Han paastod, at han ofte om Natten har hørt Trin inde i Rummet, som om to Mennesker gik op ad en Trappe. — Men Rummet var tomt og Trappen fjernet; saa det kun kan have været Hertugen og hans Venindes Genfærd.

Spøgeri paa Slottet.

Det er vist 100 Aar siden, at en gammel Op-synsmand paa Sønderborg Slot var ude for et mærkeligt Tilfælde. Lukkede han den store Port (Hovedporten), varede det ikke længe, før den stod aaben igen. Det nyttede heller ikke noget, at han satte en ny forsvarlig Hængelaas for Porten, den aabnedes alligevel. Han prøvede paa at lægge sig paa Lur, endskønt der ingen Mennesker var i Nærheden, var Låsen slaact fra naar han tog fat i Porten. — Saa tog han

et Stykke Kridt og malede et Kors paa den, idet han anraabte den hellige Trefoldighed. Det hjalp. Han kunde i Fremtiden holde Porten lukket.

Pudelhunden paa Slottet.

Omkring 1830 boede en Kastellan paa Sønderborg Slot, hvis Moder eller Svigermoder boede hos ham. Det hændte ofte, at Døren til hendes Værelse aabnede sig i Midnatstimen og en sort Pudelhund kom ind. Den løb igennem Værelset og forsvandt gennem en Dør paa den modsatte Side. En Time senere gentog sig det samme, naar Hunden kom tilbage. Hunden gjorde ingen Fortræd, og ingen vidste, hvad dette Syn skulde betyde.

Løngangen til Ladegaarden.

Fra Slottet skal der føre en underjordisk Gang ud til Ladegaarden. Udfra det sydøstlige Hjørne ved Blaataarnet skal den gaa under Borggaarden og videre under Grundstykkerne ved Strandvej til Kurhuset, derfra til Ladegaarden.

I Ladegaardens gamle Mejeri (nu Hønseladen) var en Kælder, og i det ene Hjørne af den fandtes en lille Jerndør, som altid holdtes strengt låset. Det var Indgangen til Løngangen. Ingen turde aabne Døren, det vilde betyde den sikre Død.

Under en af Slottets Belejringer skal en Afdeling Soldater havde forsøgt at komme igennem Gangen ud i det fri for at skaffe Proviant. Soldaterne kom aldrig tilbage. Flere modige Mænd skal i tidlige Tider have vovet sig ind i Gangen, men de er blevet derinde. Efter anden Beretning skal Gangen være blevet tilmu-

ret for begge Ender i forrige Aarhundrede (19. Aarh.).

Troldpælen i Stengade.

Indtil omkring 1850 stod en svær Egepæl i Stengade, lige over for Skomager Petersens Hus, mellem Rendestenen og Muren af det nuværende Hotel København. Den ragede ca. 30 cm over Brolægningen. En Mand var blevet henrettet for Manddrab, hans Sjæl fandt ingen Hvile og vandrede omkring. I Stengade blev Genfæret manet i Jorden, og den store Pæl blev rammet ned for at det ikke skulde komme op igen.

Venskab med Nisserne.

En gammel Sønderborg-Dame fortæller: »Min Bedstemoder troede paa Underboere (Nisser) og stod i venligt Forhold til dem. Hun satte Grød ud til Nis, og han spiste den. Om Natten kom de smaa Væsener ind i Stuen og puslede rundt. Hun saa dem ofte, de havde graat Tøj paa, og røde Huer. Hændte det, at en Nisse døde kom de til Bedstemoder og laante Saksen til Tilskæring af Ligtøjet. Saksen blev altid bragt tilbage igen. Bedstemoders Tro paa Underboerne var ikke til at rokke«.

Ligskaren.

Fra Hauschildts Tømmerplads førte en Fodsti til »Kock i e Maj«. Da en Skibstømmer en Dag kom denne Vej, saa han en Ligskare komme henne fra Huset, og han veg til Side for at lade den komme forbi. Han fortalte Tømmermesteren hvad han havde set og hvem han havde set i Følget, men Mesteren lo ham ud. Kort efter døde en ung Datter i »e Maj« og man saa Ligskaren med samme Følge, som Tømmermanden havde set det forud.

Ildkuglerne.

Det var en Aften i Efteraaret 1863. Folk gik nede ved Sundet, hvor nu Nørrehavnegade er. Pludselig saa man Ildkugler komme flyvende ovre fra Dybbøl og Vemmingbund og de forsvandt ved Husene omkring Hotel Alssund. Ingen kunde forstaa det mærkelige Syn.

Natten mellem 2. og 3. April 1864, under Bombardementet fra Gammelmark, kom Ildkuglerne flyvende i samme Retning.

I Begyndelsen af Marts Maaned 1864 laa en Feltvagt ved Stranden ude ved Sønderskoven. Sent om Aftenen saa en af Vagtposterne Ildstriber paa Himlen, som bevægede sig fra Broagerland mod Sønderborg. Soldaten vækkede sin Løjtnant, som laa i en Straahytte i Nærheden og sov. Da han kom ud med Løjtnanten, var alt stille. To Timer senere saa samme Soldat et Ildskær over Sønderborg, han gjorde ingen Alarm, da han troede, det var Ildebrand. Men næste Morgen vidste ingen om nogen Ildløs.

Natten mellem 2.—3. April var samme Soldat paa Vagt igen. Det var den Nat, da Granaterne fra Gammelmarkbatteriet skød Sønderborg i Brand. Da vidste Soldaten, hvad Synet fra hin Nat skulde betyde.

Lyset ved Sønderborg Ladegaard.

Paa Sønderborg Ladegaard kunde man ofte om Natten se et mærkeligt Lys over Gaarddammens nordøstlige Hjørne.

Da man omkring 1830 rensede Dammen og delvis uddybede den, fandt man et menneskeligt Skelet under Mudderlaget og paa det Sted, hvor man havde set Lyset. En Karl fra Gaarden tog Skelettet, uden at nogen vidste det, og

begravede det om Natten paa Sønderborg Kirkegaard. Efter denne Tid saa man ikke Lyset mere.

Brandtræet ved Sønderborg Ladegaard.

Ved Dammen ved Sønderborg Ladegaard stod der et meget stort, gammelt Træ, i hvilket der var hensat Brand. Man paastod, at Gaardens store Lade skulde brænde, hvis Træet blev hugget om.

Træet kom alligevel til at falde for Øksen; men kort Tid efter, Natten til den 18. August 1895, brændte de store Lader.

Ladegaardens Brand 1665.

1665, Onsdag efter den 27. Søndag efter Trinitatis, nedbrændte Udbygningerne til Ladegaarden. Stuehuset og Hollænderiet blev reddet. Om denne Brand skriver Pastor Andreas Brandt i Nordborg Kirkebog:

»1665. 27. S. e. Tr. Om Natten til Onsdag afbrændte det skønne Forværk eller Ladegaard ved Sønderborg med Korn og Køer slet i Aske«.

Knud Astrup.

Ovre ved Hotel »Alhambra« laa for nogle Aar siden fortøjet en gammel Sejlbaad, der havde ca. 70 Aar paa sin Køl, foruden at der knytter sig en lille Historie til dens Tilblivelse.

Det var kort efter, at Kong Frederik den Syvende havde faaet fuldført den Pontonbro, der bar Kongens Navn, og den folkekære Konge ofte residerede i Sønderborg. Da han tillige med Grevinde Danner ofte passerede Broen, havde de lagt Mærke til en gammel Søjlk, der laa i en lille Jolle under Broen og fiskede. Mandens Navn var Knud Astrup, og da han var noget af en Særling havde han selv lavet en

lille Vise til Torskens Pris, som han stadig nyn-
nede for at faa dem til at bide paa Krogen:

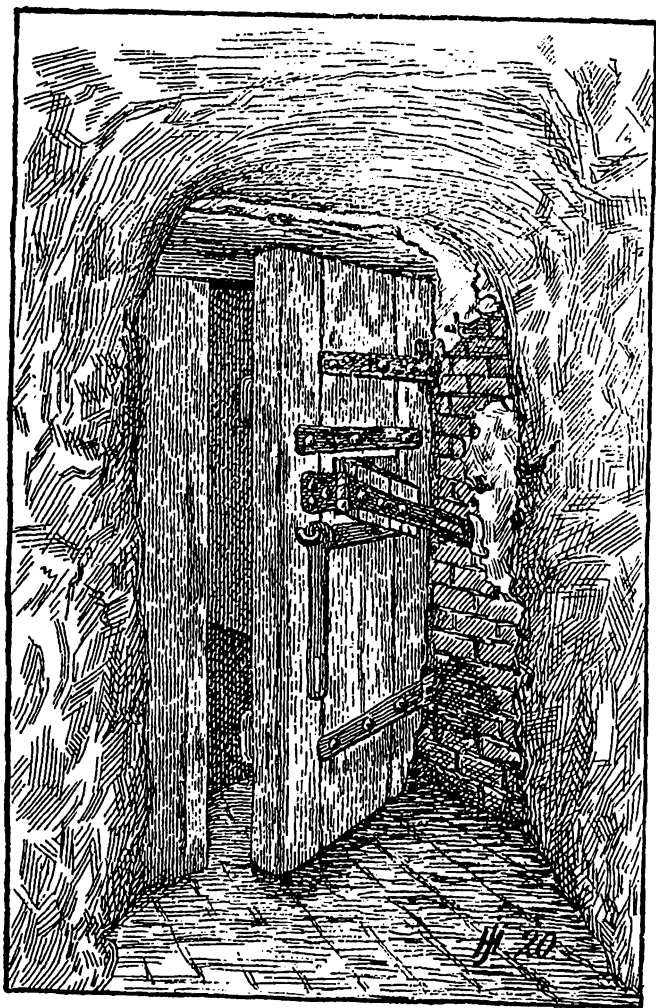
»Kom lill' Torsk o bi' aa e Krog
æ hæ' saa't lækker Bidt te dig
æ do faa lille, ka do gaa igen,
æ do lidt stør', ska do med hjem,
o koges i et Gry'e,
de ska do it fotry'e.«

Da Jollen altid trak Vand, maatte han til Sta-
dighed ogsaa sidde og øse. Da Kongen syntes,
at Gubben ikke paa én Gang baade kunde syn-
ge, fiske og øse, blev han enig med Grevinden
om at gaa til Baadebygger Miang og bestille
en ny Baad, og Miang, der var en bekendt
Mester i sin Haandtering, fik hurtigt lavet en
prima Baad til den Alverdens Matros. Nu kun-
de den gamle nøjes med at fiske og synge, og
han sang baade Kongens og Torskens Pris ind-
til sine sidste Levedage.

Baaden kom senere i Lods Ohlsens Eje, og
benyttedes endnu senere af Lods Thorsen.

Peter Sten.

Mange ældre Folk kan endnu fortælle om Pe-
ter Sten, en berygtet Forbryder. Han havde kun
én »god« Egenskab, idet han kun stjal fra den
rige og gav den fattige. Efter mangfoldige Ty-
verier og Indbrud i Sønderborg og Omegn —
især paa Kajnæs — blev han 1852 fanget og sat
i Fængsel paa Sønderborg Slot. Men det var
ikke muligt at holde ham lænket, han kunde
stryge Haandjernet af, og tre Gange lykkedes
det ham at bryde ud. Friheden var hver Gang
kun kort, han blev atter fanget. Fjerde Gang
lykkedes det ham igen at slippe ud, han tog sit
Tæppe med, og ude hos Elnef — et Landstød
mellem Klinting og Lambjergindtægt — stjal

Sønderborg Slot.
Indgang til Fængslet i Nordvesttaarnet.

han en Baad. Tæppet benyttede han som Sejl, og saaledes lykkedes det ham at komme over til Langeland. Efter forskellige Tyverier paa Langeland blev han arresteret og sat i Fængsel i Rudkøbing, og efter denne Tid har man ikke hørt noget om Peter Sten i Sønderborg.

(Meddelt af Skibsmægler J. Hag,
Sønderborg).

En ældre Mand, Mathiesen fra Hundslev, har fortalt, at han i 1852 laa som Soldat paa Sønderborg Slot og flere Gange stod Vagt foran Peter Stens Celle. Peter Sten skal flere Gange have sagt til ham, at han med Lethed og til enhver Tid kunde bryde ud, men han gjorde det ikke, for ikke at berede Vagten Ubehageligheder. Fængslet var i Nordvesttaarnets nederste Fangehul.

Da det var godt i Arresten.

Oberst Trägør, som i Foraaret 1916 var Garnisonskommandør, har givet mig en Afskrift af følgende Vers, der fandtes paa en Lap Papir i en af Arrestcellerne paa Sønderborg Slot. Den Soldat, der har »siddet« sine 20 Dage, har tilsyneladende været godt tilfreds med sin Skæbne.

»20 Tage hab' ich hier gelitten
Während meine Brüder draussen stritten,
In dem scheusslich-stillen Loch.
Schön ist's doch! — — —

Allerdings gibt es nicht viel zu essen,
doch man darf bei allem nicht vergessen:
Hier braucht man nicht mit dem Affen
traben,

und man sitzt nicht in dem Schützengraben.
Deshalb nehm ich gerne 20 noch.
Vater Philipp lebe hoch!«

(I tyve Dage har jeg lidt her, i det mørke afskyeligt stille Hul, medens mine Brødre kæmpede derude. Men skønt var det dog — — Rigtignok faar man ikke saa meget at spise, dog man maa ikke glemme, at man behøver ikke atslæbe paa Aben (Tornystret) og man sidder ikke i Skyttegraven. Derfor tager man gerne 20 til! Fader Phillip (Militærarresten) level!)

Jens Korporal.

Da Kongen i September 1924 besøgte Sønderborg, förefaldt der en lille Begivenhed nede ved Kongebroen. Byens forskellige høje Herrer havde taget Opstilling. Blandt disse »Jens Korporal«, Veteran fra 1864.

Da Kongeskibet lagde til ved Kajen, masede Jens paa for at komme til at tale med Kongen, men en af de høje Herrer holdt Jens tilbage. Da Kongen kom i Land, kunde Jens ikke holde sig længere; han brølede forbi de høje Herrer lige hen til Kongen og sagde:

— Go Daw, Kong! maa æ it sto her?

— Jo, du maa, Jens, sagde Kongen, hvorpaa Jens arrigt udbrød:

— Ja, faa ham der hen med é Kokfjer (Amtmand Lundbye) vil skub mæ væk!

Saa fik Jens Korporal sin vante Tikrone og forsvandt.

»Jen Korporal« — Veteranen Ander Jensen Redsted fra Mors — stod 1864 som Menig Nr. 546 ved 11. Regiment 8x Kompagni og deltog i Kampene ved Jagel, Sankelmark og Dybbøl (17. Marts).

Jens Korporal rejste senere til sin Hjemstavn paa Mors, hvor han for et Par Aar siden blev afkommanderet til Ryes Brigade.

Da Postmester Ræder en Dag spurgte »Jens Korporal«, hvor han stod den 18. April 1864, forklarede Veteranen, at hans Regiment havde ligget ved Rønhave, »men«, tilføjede han med ubøjelig Selvbevidsthed, »hå'd öll't Regiment væt aa Döbl den 18. April, hå'd e Tyskere åller tawn et!«

»Nicht aus Liebe, nur aus Pflicht.«

En gammel Sønderborger fortæller:

»1858, paa Kong Frederik VII.s Fødselsdag, 10 Aar efter Treaarskrigens første, Krigsaar, blev der illumineret i Sønderborg. Opfordringen var kommet fra Borgmester Finsen, og den var ikke at misforstaa. En gammel slesvigholstensk sindet Klodsmager satte et Transparent i Vinduet med følgende Indskrift:

»Nicht aus Liebe, nur aus Pflicht,
brenn ich hier mein Dreilingslicht.«

Han var jo fra Aalborg!

Det var i 1926. En Herre vandrede omkring det ærværdige gamle Slot og betragtede Bygningen med synlig Interesse. Han henvendte sig til Gartneren, som arbejdede i Nærheden, og spurgte høfligt:

- Hvad er det for en stor Bygning her?
 - De æ e Slot.
 - Hvad for et Slot?
 - Synneborre Slot!
 - Naa, det, som blev bygt af Christian IV.?
 - Næ, de troe æ it stemmer, fo Christian II.
- sad da allere' he' aa et Slot som Fang.
- Naa, ja, men det kan jeg jo ikke vide, jeg er fra Aalborg.

Kieperfs Kort over Germanien.

Langdysse, Blommeskobbel.

Kan Als være „Nerthus-Øen“?

En lille Betragtning i Henhold til
Tacitus' „Germania“ Kap. 40
af J. RABEN.

Man hører ofte Als benævnt som Nerthus-Øen eller som »Herthas grønne Ø« i Henhold til Tacitus' »Germania«.

Navnet Hertha er dog en Forvanskning af Nerthus, det er Freya, som her er ment. Freyas Magt og Anseelse i Norden var stor. Hun var født i Vanaheim og var en Datter af Vanen Njord og Søster til Frey. Hun var Frugtbarhedens Gudinde.

Paul Stefan, den kendte Tacitusforsker, er af samme Mening, han skriver: Nerthus er ikke

Hertha (en falsk Omdannelse af Navnet), men Freya, Moder Jord (magna mater idaea), hun blev ogsaa kørt rundt paa en Vogn, og en Præst rensede hende og Vognen.

Flere Forskere har gættet paa andre Øer, Møen, Femern, Rügen, ja, endog paa Helgoland. Imidlertid er Nerthusnavnet blevet hængende ved Als. Det maa have sin Grund. Dette Emne er interessant og værd at befatte sig med. Meget taler for, at Als har de bedste Betingelser for at være Nerthusøen. Vi har kun en virkelig Kilde at øse af, og det er Tacitus' lille Skrift »Germania«.

Romeren Tacitus var en udmærket Kender af de germanske Folkestammer, deres Sæder, Religion og Samfundsliv. Den nyere arkæologiske Forskning stadfæster mere og mere Værdien af hans Optegnelser. Han skrev Bogen i Aaret 98 e. Kr. Trojan, Roms nye Kejser, opholdt sig længe ved Germaniens Grænse. Man undredes og blev urolig derover i Rom. Da udkom Tacitus' »Germania«. Den har vistnok været beregnet til at gøre Roms Politikere opmærksom paa, at Germanien i Virkeligheden var Roms farlige Fjende, og at det var rigtigt af Kejser Trojan, at anvende Tid og Midler til Befæstning og Sikring af Roms Nordgrænse mod Germanerne. Tacitus stod Kejseren nær. Man maa fristes til at tro, at Bogen er blevet til efter Kejserens Tilskyndelse. Tacitus, af anset romersk Slægt, var født Aar 55 e. Kr. Under de flaviske Kejsere var han Statholder i Asien. Han var gift med en Datter af den romerske Statholder i Britannien, Agricola. Under Nervas og Trojans Regering nød han høj Anseelse.

I »Germania«s Kapitel 40 nævner Tacitus de syv Nerthus-Stammer: Reudigner, Avioner, Angler, Variner, Eudoser, Suardoser og Nui-thoner, »alle beskyttet af Skove og Floder«. »Om disse«, siger Tacitus, »er ikke noget særligt at berette, end at de i Fællesskab dyrker Gudinden Nerthus, det er Moder Jord. Om hende tror de, at hun blander sig i Folks Færden, og at hun personlig besøger Folkene.

Paa en Ø i Nordhavet¹⁾ er en hellig Lund, i denne staar en viet Vogn, tildækket med et Tæppe. Kun alene Præsten maa berøre den. Han føler Gudindens Nærværelse i Helligdommen, med dyb Æresfrygt ledsager han den Kør bespændte Gudevogn. Der bliver da glade Dage og Fest hvor Gudinden kommer. Der føres ingen Krig, der gribes ikke til Vaaben, alt Jern er bundet. Ro og Fred hersker, indtil Gudinden, møt af Omgangen med dødelige Mennesker, føres tilbage til Helligdommen. Her bliver Vognen, Tæppet, og — hvis man maa tro det — Gudinden selv vasket i en lønlig Sø. Tjenesten forrettes af Slaver, som derefter opluges af Søen. Derfor ruger et hemmelighedsfuldt Gysen og et helligt Dunkel over noget, som kun de til Døden viede faar Lov til at skue.»

Saa vidt Tacitus.

Denne lille »Ø i Nordhavet« skal altsaa være Als. Møen kan vel næppe tages i Betragtning. Rügen havde tilsyneladende bedre Betingelse, med Gravhøje og Offerstene — Herthaborgen og Herthasøen. Men Offerstenen ved

1) Paul Stefans Oversættelse. Andre Oversættere, Karl Blümel o. a. skriver »i Oceanet«.

Granitz er kunstig. Det gamle Volsted, som kaldes »Herthaborg«, og Søen har oprindelig haft vendiske Navne, som ikke har noget med den germanske Mythologi at gøre, først i en senere Tid, vel for at byde Turisterne noget af Interesse, er de nye Navne blevet til. Det er ligesom med Navneforvanskningen paa Als: Bukkehøj ved Augustenborg blev omdannet til »Grazienhügel«, i Sønderskoven Vonsklint til »Walkürenfels«, Arnehøj til »Himmelbjerg«, Vonshøj til »Bellevue« o. s. v.

Paul Stefan skriver det samme om Rügen: »Øen er ikke Rügen, og Søen er ikke Herthasøen. Disse Sagn er en senere Opfindelse«.

Lad os blive ved Als. Maaske ligger der noget gemt i Øens Navn »Alhs« betyder i det gotiske (angelsaksisk »aahl«) Tempel, Helligdom. Ordet bruges i Ulfilas Bibeloversættelse som Betegnelse for Tempel eller Kirken. I gamle Skrifter og Dokumenter kaldes Øen Alsø (Alhsø), dermed kan man frites til at sige, at Øen nævnes som en Helligdom, som Tempelø.

Tacitus skriver om Germanernes fremme Skik, at holde deres stikle Gudstjeneste i en hellig Lund. I de nordiske Løvskoves naturlige Skønhed, saa han et værdigere Sted for Gudsdyrkelsen, end i Roms pompøse Tempelbygninger. Den hellige Lund var et fredlyst Asyl, hvor selv den Freuløse ikke maatte røres, og hvor der ikke maatte bæres Vaaben. For disse Steder findes i Sproget Ordet »wih« (angelsaksisk) eller »vé« (nordisk). Benævnelsen for det germanske Alter »wihabinda« (Tempelbord), det angelsaksiske »weobed«, er ud fra dette Ord.

Skoven var det Sted, hvor Guderne boede, og hvor Kulthandlinger fandt Sted. Bestemte

Skove blev til særlige Steder for denne Kult, og hvor »alt Jern var bundet«, for at bruge Tacitus' Ord: »Hellige Lunde i Stedet for Templer«, nævner han udtrykkeligt som betegnende for Germanernes Gudsdyrkelse. Afgudsbilleder kendte de ikke. Tacitus skriver i Kapitel 9, at det var »imod deres Opfattelse af det høje himmelske, at spørre deres Guder ind mellem Mure (som i Rom) og efterligne dem med menneskelige Skikkelser, de vier dem Skove og Lunde, og med Gudenavne paaraaber de hin hemmelige Magt, som kun kan skues i inderlig Andagt«.

Paa Als findes mange Navne, som fører tilbage til Fortiden, og der ingen Tvivl om, at disse Navne viser hen paa en religiøs Kult og gamle Helligdomme.

Vi har Navnet Guderup. I Kong Knuds Brev af 31. Marts 1196 nævnes Gudthorp, hvor St. Michaelisklosteret i Slesvig havde 9 Ottinge Land. Vi kender det gotiske »Gudhus« og det nordiske »Gødahus«. Omkring Guderup er der ligeledes Navne, som er værd at lægge Mærke til. Syd for den gamle Stationsbygning ligger Thorsmose, de tilstødende Marker kaldes »Vons-toft« og »Offerlyk«. I Nærheden de syv Hellsvangen, og fra Dyndved gaar man over Gudshøje (tre overpløjede og næsten udjævnede Gravhøje) til »Brandbjerg«, hvor der ogsaa findes en Tomt af en Gravhøj. Ved Dyndved ligger Løghøj (Løgh-Høj), hvor man maaske i gammel Tid har forkyndt Lov og Ret.

Thors Navn forekommer ofte paa Als, Thors-høj, en tidligere Jættestue ved Høruphav, Thorbæk, Thorshavn, Thorshave, Thorshoved o. s. v. Thor var en yndet Gud endda paa Runestene har man anraabt ham om at vie Runerne.

Lyshøj kendes endnu som Navn paa mange Gravhøje paa Als, vi kender flere, »Brandhøje«, »Arnehøj« o. a., som minder om Sølhvervsfester og Soldyrkelse. De over 40 Sten med skaalformede Fordybninger, som vi kender her paa Øen, har med en eller anden Kult at gøre, maaske Soltilbedelsen. De mange Minder, Høj- og Marknavne, fører tilbage til en Befolknings religiøst prægede Tilværelse.

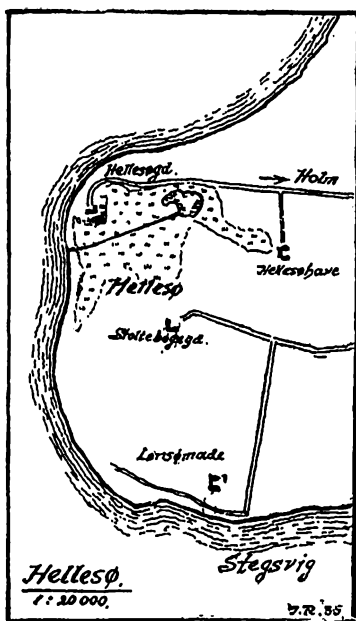
De Navne, som i første Række har givet Gehejmeraad Michelsen Anledning til, i 1877 at udsende sit lille Skrift »Alsøn« eine vorchristliche Kultstätte«, i hvilket han kommer til den Slutning, at Als maa være Nerthusøen, er Hellesø og Helved (Helwith). Disse to Navne kan afledes fra Ordet »hellig«, den hellige Sø og den hellige Lund, fra en »helle« (flad Sten) kan de næppe tænkes afledet.

Helwith, Medelwith (Melvedgaard, nu Hjortspring) og Tundewith (Dyndved) var de tre store Skove paa Midtals.

Ude paa Holmmark, nær Havet, laa engang dybt skjult i Holmskov den omtalte Hellesø. Den nævnes i Dansk Atlas VII, 425 som Hellesee og paa Meyers Kort fra 1649 som Hellesee.

Nu er der kun en lille Rest tilbage af Hellesø. Den store Del af den er tørlagt og opdyrket. Syd for Søen ligger Lønsøvej. Navnet taler om en »Sø i Løn«. Den laa lønvraa (nordisk: launkra, launstigr) skjult i Skoven. Da der ikke findes andre Søer i Nærheden, maa det antages, at Lønsø er den samme som Hellesø. Derefter har der i Nærheden af Søen ligget en Eng (Mæde) af hvilken Navnet endnu er bevaret.

Om Hellesø hedder det i en gammel Beretning¹⁾: »I Byen Holm, omtrent 2 km vest for Skolen, og 5 km fra Nordborg, ligger den bekendte Hellesø. Navnet betyder saa meget som »hellig Sø«. I de hedenske Tider laa denne Sø dybt gemt i tætte Skove. Skoven er forlængst forsvundet, men ved Jordarbejdet finder man

Kort over Hellesø.

undertiden Træstammer af ualmindelig Størrelse. Det tyder paa, at der i Oldtiden har været Skov. Navnet Holmskov viser i samme Retning. Denne Skov og Søen var viet til Gudinden Hertha (Nerthus), og hun boede dér

¹⁾ Heimats-Blätter I, 195.

Om denne Gudinde fortæller Befolkningen, at hun hvert Aar til en bestemt Tid tog en Tur gennem Als. Hun kørte i en Guldvogn, og Jubel omgav hende, hvor hun færdedes. Efter Rundkørslen vendte hun tilbage til Skoven og Søen. Vognen blev gemt paa Søens Bund indtil den Dag, da Gudinden igen vilde besøge Folket«.

To Gaarde, Hellesøgaard og Hellesøhave, har taget Navn efter den hellige Sø.

Nerthus kører gennem Als.

Originalmaleri af Alfr. V. Jensen i Odd Fellow-Logen
i Sønderborg.

Den Dag i Dag lever Sagnet i Befolkningen paa Nordals. Man fortæller, at Vognen endnu skal ligge paa Søens Bund, og at man i ældre Tider i Midsommernatten gik ud til Søens Bred for at lytte til en underfuld Klang, der kom op fra Søens Dyb. En gammel Mand kunde fortælle, at hans Oldefader havde set et ejendommeligt gyldent Skær over Søens Vand, paa det Sted, hvor Vognen skal ligge. Overensstemmende gaar alle Fortællinger ud paa, at det er en

gylden Offervogn eller Gudevogn, som skal ligge gemt i Søen.

Fordi Gudinden boede dér — enten i Skoven eller i Søen — havde Vandet faaet en ufejlbarlig helbredende Kraft. Syge Folk kom langvejs fra for at bade i Søen og finde Lægedom. De slog Bo i Nærheden af Søen, og i Løbet af kort Tid opstod der en blomstrende Landsby: Holm.

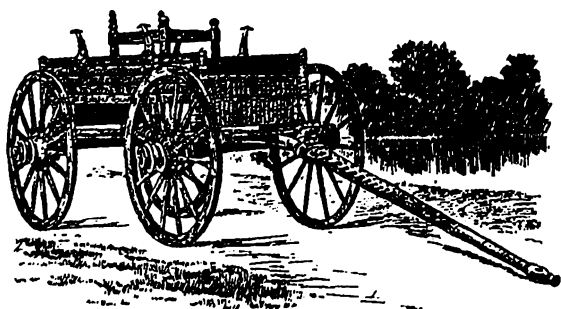
I Aarene 1881 og 1883 fandt man i Dejbjerg Mose ved Ringkøbing Dele af to mærkelige Vogne af nordisk Arbejde. De er vistnok i Oldtiden blevet skilt ad i deres egentlige Bestanddele og nedlagt i Mosen som Offer til Guderne. Den ene Vogn med rigt Bronzebeslag, har kunnet sammenstilles nogenlunde fuldstændig.

Fundet stammer fra den førromerske Tid, de sidste Aarhundreder før vor Tidsregning.

I Dejbjerg-Eggen har et lignende Sagn, som omkring Hellesø, levet i Befolkningen. En Offervogn skulde ligge gemt i Mosen. Der har Fundet stadfæstet Traditionens Paastand. Man maa ikke i alle Tilfælde betegne saadanne Sagn som et Udslag af Folkefantasien, thi mange af dem er spiret frem af en virkelig Kærne. De gamle oppe i Hellesø Eggen, som har baaeret denne Fortælling om Gudevognen i Søen videre fra Slægt til Slægt, har ikke grebet den ud af Luften. De har ikke haft Kendskab til Tacitus og hans Kapitel 40 i »Germania«, saa denne Beretning kan ikke beskyldes for at have tryllet Sagnet frem, der fra gammel Tid er sammensvejset med Befolkningen. Fortællingens virkelige Kærne vil være den, at der ligger en Vogn, i Lighed med Dejbjerg-Fundet paa Bunden af den gamle Hellesø.

Da Tacitus skrev »Germania«, levede den altsige Befolkning i den saakaldte romerske Jernalder (ca. 1—300 efter Kr.). Denne Periode har efterladt utallige Spor her paa Øen, baade Bopladser og Grave

Affaldet fra Dagens Liv ophobedes snart i udstrakte tyndene Lag, snart liggende i Masse i kunstige og naturlige Fordybninger nedad en Skrænt. Her findes den sorte askeblandede Jord med Dyreknogler, Lerklininger, Kværnstenene o. l. og ofte Karskaar i overvældende Mængder. Gravene her paa Øen fra denne Tid er Ur-

Debjerg-Vognen.

ner med brændte Ben, velformede og ofte pragtfuldt ornamenterede Kar. Smykker og Brugsgenstande vidner om denne Tids høje Kultur. Als maa dengang have haft en stærk og fast bosiddende Befolkning, hvis Efterkommere maaske endnu sidder paa de gamle Slægtsgaarde. Disse Fund, som i Reglen ikke fremtræder synlige i Terrænet kommer mest frem ved Jordarbejder, ved Dræning, Vej- eller Jernbaneanlæg. Ved de sidste Aars store Jordarbejder paa Als, Anlægget af de nye Landeveje og Ombygningen af Mommark-Banen, ligesom

overalt ved Dræninger, er disse Brandpletter og Bopladsfund overalt kommet tilsyne i stort Tal.

At Als, baade i arkæologisk og mythologisk Henseende, har været noget for sig selv, er uden Tvivl. Som allerede nævnt maa et Navn som »Lyshøj« føre tilbage til den hedenske Tid og betegner Stedet for en eller anden Kulthandling. De fleste »Lyshøje« er Oldtidsgrave, og der kendes mange af dette Navn. »Lyshøj« ved

Thorstenen.

Sønderborg, som nu betegner en Del af Byen, har Navnet fra den store Stenalderhøj, som læa paa den runde Banke nord for Mølle-dammen. Der er endnu Tomter af tre Gravhøje bevareret. De er overpløjet og stærkt udjævned. De brændte Flintskærver, som findes i Højens Overfladejord, er et Bevis paa, at der i sin Tid har været Dyssekamre i alle tre Høje. Flintskærver har nemlig dannet Bundlaget i Dysse-

kammertidens Grave. Ved Gaarden Lyshøj paa Broballemark ligger ligeledes den store overpløjede Højtomt. En Lyshøj ligger mellem Viby og Fjelby, i Brandsbølskov o. s. v.

Viby (1245: Wiboki, 1650: Vibøge), Vibækken, Vibæk paa Kær-Nørmark gemmer Ordet »wih« eller »vé«. Der kan have været et »Vi« ved de hellige Bøge eller ved den hellige Bæk.

Med de over Tusind Oldtidsgrave, som er udjævnede og forsvundne i de sidste Aarhundreder her paa Als, vil ogsaa mange gamle Navne og Minder være gaaet tabt og dermed er uerstattelige Værdier for vor arkæologiske Forskning tilintetgjort. Her har ogsaa været Minder fra Tiden omkring Oldtidens Slutning. Paa det gamle Udstykningskort fra Broballe kaldes en Mark, som grænser ned mod Bundsøen, »Runesten«. Paa samme Mark findes Højtomter, og man maa antage, at der iblandt disse har været en Stormandsgrav, og at en Runesten paa den har nævnt hans Navn. En Runesten skal have staaet i et Hegn vest for Stevning By. En Mark ved Asserballe kaldtes »Skrevensten«, hvor der uden Tvivl engang har staaet en Sten med indridsede Runer.

Disse Minder er alle forsvundne, men et er sikkert, at Als har haft en stor Betydning i alle Oldtidens Kulturperioder, og man har Lov til at sige, vi har de bedste Betingelser for at bo paa »Nerthus grønne Ø«.

Den kendte danske Forsker Ole Worm har ment, at Sjælland maatte være »Nerthus-Øen«, og Stedet, hvor Gudedyrkelsen fandt Sted, maatte søges ved Lejre, hvor der findes en »Hertadal«. Blandt dem, som er stemt for Als, er Ingeniør Wilhelm Marstrand, der i 1925 holdt et Foredrag ved Historisk Samfunds Aarsmøde

i Nordborg om Nerthusdyrkelsen paa Als. Marstrand mente, at Stedet maatte søges i Nærheden af Holm, Stegsvig var en udmærket Samlingsplads, Hellesø kunde være den hellige Sø, som Nerthus' Vogn blev kørt ud i.

Naar man ser paa Kieperts Kort over Nordgermanien; med Angivelse af de syv nævnte Stammers Bosættelse, kan det ikke nægtes, at Als er den Ø, som har den mest centrale Beliggenhed og som var lettest at naa over til fra Fastlandet.

Jeg véd, at denne lille Redegørelse vil faa mange til at trække lidt paa Skuldrene. Mine heri udtalte Formodninger kan ikke dokumenteres — endnu ikke — men de kan heller ikke modbevises eller omstødes.

Maaske kan et heldigt Tilfælde, ligesom oppe i Dejbjerg Mose, bidrage til at løfte Sløret over Hellesø-Mysteriet!

